

GRADSKA KNJIŽNICA
MARKA MARULIĆA SPLIT :
1951. – 2022.

DR. SC. IVANKA KUIĆ
kuicivanka@gmail.com

Sažetak

U prvom dijelu rada izneseni su do sada nepoznati podaci o osnivanju Gradske knjižnice Marka Marulića u Splitu koja je započela s radom 1. svibnja 1951. godine. Činjenice o njezinom osnivanju i prve godine djelovanja kontekstualizirane su ideološko-političkim horizontom hrvatske poratne modernizacije. U procesu industrijalizacije kao najvažnijem sektoru gospodarstva, knjižnice su prepoznate kao područje ostvarivanja važnih društvenih ciljeva: trebale su osigurati široku dostupnost knjige i znanja za sve socijalne slojeve. U nastavku rada opisan je razvoj Gradske knjižnice do 2022. kada je obilježeno 70. godina djelovanja. Prateći proces osamostaljenja i legitimiranja Knjižnice i hrvatskog knjižničarstva, kao stručnog sustava koji se već od 1960. i prvog Zakona o knjižnicama, ravna prema zakonima, standardima i normama hrvatskog i svjetskog knjižničarstva, opisuje se stručni i programski razvoj GKMM-a. Tranzicija prema modernoj knjižnici, što ona danas predstavlja, podrazumijeva sudjelovanje u hrvatskim knjižničnim programima usmjerenim na stručni razvoj, kulturni prosperitet, dostupnost informacija i znanja, potporu intelektualnim slobodama i jačanje socijalne komunikacije. Danas se GKMM nalazi u dinamičnom prijelazu iz faze „transakcije“ prema novom modelu rada kojim se snažnije otvara prema zajednici i djeluje kao mjesto susreta i društvenih interakcija.

Ključne riječi

Gradska knjižnica Marka Marulića (1951. – 2022.), osnivanje (1951.), odjeli za djecu i mlade, matična služba (1960. – 2022.), informatizacija.

Gradska knjižnica Marka Marulića Split : 1951. – 2022.

Gradska knjižnica Marka Marulića Split (GKMM) proslavila je tijekom 2021. godine 70 godina djelovanja. To je prilika da se podsjetimo njezinih početaka: osnivanja, djelovanja i razvoja, polazeći od toga da vremenski kontinuitet koji opisujemo nije samo kronologija događaja nego opis socijalnog i kulturnog fenomena koji možemo nazvati strukturom dugog trajanja i koji u neprekidnom procesu promjena i usklađivanja s lokalnim i globalnim okruženjem opstaje kao dokaz težnji i napora suvremenog čovjeka za ostvarenjem ideala – prava na informaciju, znanje i obrazovanje, intelektualne i demokratske slobode. Narodne su knjižnice globalni fenomeni koji u modernom društvu imaju mjesto i funkciju što se razvila iz naizgled jednostavne, a zapravo složene, koliko je i sam čovjek složen, jezgre ljudskih želja i potreba. Ovim kratkim pregledom, a Knjižnica zasigurno zaslužuje opširniji, želimo opisati na određenim ključnim točkama kako je sinkronijski i dijakronijski rastao taj izvanredni projekt ljudskih težnji i kreacije i kako su napori društva i jednako tako knjižničara, utkani u njegov razvoj doveli do izgradnje knjižnice dizajnirane po mjeri čovjeka kakva je ona danas. Jednako tako u ovom članku želimo dati sliku jednog perioda djelovanja koji ni u kom slučaju nije bio jedinstven niti ga možemo opisati kao jedinstven označitelj, već kao vrijeme intenzivne preobrazbe i dinamike premrežene djelovanjem pojedinaca i stručnjaka. Stoga s pravom možemo postaviti pitanje – što ona danas znači Splitu i koje je njezino mjesto u Republici Hrvatskoj? Odgovor na to pitanje razlog je nastanka ovoga teksta.

Posudbena biblioteka – osnivanje i početak djelovanja

Današnja Gradska knjižnica Marka Marulića Split započela je s radom 1. svibnja 1951. godine nakon dužih priprema i rasprava koje su vođene na sjednicama Narodnog odbora Grada Splita tijekom 1949. i 1950. godine. Činjenica da osnivački akt do sada nije pronađen omogućuje različita tumačenja o datumu osnivanja, pa se stoga želimo ukratko osvrnuti na inicijative za njezinim osnivanjem koje su dovele do samorazumljivog povijesnog rezultata. Rasprave koje su tada vođene o Posudbenoj biblioteci (kako su je tada nazivali) na pojedinim zasjedanjima Narodnog odbora Grada Splita pokazuju kakav je bio odnos prema knjizi i u njoj zabilježenom znanju u vrijeme njezina osnivanja te kakvu je važnost tadašnje društvo pridavalo knjizi i knjižnici s obzirom na njezinu zadaću da osigura slobodan pristup potrebnom znanju.

Poslijeratno društvo u tadašnjoj državi, socijalističkoj Jugoslaviji, oblikovalo se prema načelima socijalističke modernizacije s naglaskom na industrijalizaciju, elektrifikaciju i urbanizaciju. Tako postavljeni ciljevi poslijeratne obnove trebali su brza rješenja i u drugim područjima društvenog života: u društveno-političkom sustavu, prosvjeti i kulturi, u promjeni socijalnih odnosa, točnije u rodnoj i klasnoj emancipaciji i tradicionalnoj paradigmi odnosa selo-grad. Kulturna preobrazba društva kao temelj političkih, društvenih i gospodarskih promjena istakla je „suzbijanje nepismenosti“ i ubrzano obrazovanje kao najvažniji problem nove države. U takvoj situaciji kultura i prosvjeta dobivaju društveno odgovorne zadatke stvaranja novog čovjeka kao temeljnog elementa ostvarenja društvenih ciljeva, obrazovanog i sposobnog da se uključi u ostvarenje ciljeva i temeljnih zadataka društva. Radi što bržeg opismenjavanja i stjecanja potrebnog znanja radnika za rad u industriji, osnivaju se nove škole, započinje kampanja masovnih osnivanja analfabetskih tečajeva i čitateljskih grupa, nesustavno osnivanje sindikalnih, seoskih, gradskih i školskih knjižnica, čija je funkcija bila ubrzano obrazovanje i osposobljavanje, ali bez pravih uvjeta za uspješno djelovanje. U takvom poslijeratnom zamahu osnovana je i današnja GKMM pod nazivom Posudbena biblioteka kao legitimitet novog društva u nastajanju.

Potreba osnivanja Posudbene biblioteke kao gradske ustanove u kontekstu problema uspješnog i društveno usmjerenog provođenja procesa obrazovanja prvi se put spominje u službenim dokumentima Narodnog odbora Grada Splita 1949. godine.¹ Na sjednici održanoj 15. srpnja 1949. u raspravi o radu Prosvjetnog povjerenstva i aktivnostima i uspjesima na planu prosvjete i kulture, borbe protiv nepismenosti kao najvažnijeg društvenog cilja te o sudjelovanju knjižnica u aktivnostima propagiranja knjige istaknuto je vrlo kratko i bez dodatnog obrazloženja da je u ostvarenju tih ciljeva *primijećeno pomanjkanje posudbene biblioteke*.² Na sjednici Izvršnog odbora Narodnog odbora Grada Splita održanoj također 15. srpnja 1949. u kontekstu rasprave o prosvjetnim problemima i radu Povjereništva za prosvjetu također se raspravljalo o posudbenoj biblioteci. U diskusiji se ističe *potrebu jedne prostorije za posudbenu biblioteku, čitaonicu te potrebu Gradske biblioteke* (današnje Sveučilišne knjižnice u Splitu) i

1 Ovdje treba napomenuti da je *Posudbena biblioteka*, današnja GKMM osnovana kao izraz specifične društvene potrebe određenog vremena i društva. U tom smislu, ona ne nasljeđuje knjige, prostor i druga sredstva neke knjižnice iz ranijih razdoblja. Međutim, nasljeđuje kulturnu praksu osnivanja pučkih knjižnica i čitaonica u Splitu čiji su vlasnici bila pojedina društva. Tako su prije Prvog svjetskog rata u Splitu osnovane 1909. knjižnica Hrvatskog akademskog društva „Pavlinović“, 1913. „Gradska pučka knjižnica“ u vlasništvu Hrvatskog sokola koja je djelovala do početka Drugoga svjetskog rata, 1909. „Biblioteka popolare Spalato“ kao i knjižnice drugih splitskih društava. O tome više: Kuić, I.: Pučke knjižnice i čitaonice na početku 20-og stoljeća. U: Izazovi pisane baštine. Osijek : Filozofski fakultet, 2005.

2 HR-DAST, Knjiga sjednica, XI. Redovna sjednica Gradskog odbora u Splitu, 15. 7. 1949., str. 29. Iz diskusije odbornika Branka Zupe. Naglašeno je da se traži takav prikladan prostor za biblioteku.

Kao rezultat tih diskusija i razumijevanja važnosti posudbene biblioteke na XII. sjednici NO Grada Splita u Planu rada za III. kvartal 1949. godine u razdjelu Prosvjeta usvojen je kratak zaključak pod točkom 12. *Otvoriti posudbenu biblioteku u gradu Splitu.*⁴ Na toj sjednici raspravljalo se i o sudjelovanju mnogih splitskih knjižnica u kulturnim aktivnostima.⁵ Iz diskusije se može uočiti koja su bila očekivanja od splitskih knjižnica, one su trebale pronalaziti nove *načine i forme agitacije knjige*, posebice među radnicima koji se najmanje koriste knjižnim fondom. Naglašeno je da za radnike veći značaj ima jedna posudbena knjižnica koja bi im mogla posuđivati knjige da ih čitaju kod kuće: *Naravno da je za njih od većeg značaja jedna posudbena biblioteka koja bi im mogla literaturu davati na čitanje kući i zato je nužno što prije otvoriti jednu takovu ustanovu u gradu. To treba učiniti jer su svi veći gradovi kod nas to učinili.*⁶ I u pojedinim novinskim člancima najavljivalo se otvaranje knjižnice i čitaonice tijekom 1947.⁷ Nastojanje za osnivanjem posudbene biblioteke u Splitu reflektiralo je tadašnju socijalnu epistemologiju, tj. društvene uvjete znanja: knjiga je nužan uvjet pristupu znanju, a knjižnica je društveno korisna ustanova i uvjet društvenoga razvoja. Knjižnica je ustanova koja omogućuje osobni razvoj i napredak i pomaže u smanjenju jaza između obrazovanih i neobrazovanih. Stoga je poruka tadašnjega društva bila – osnivajmo knjižnice i učinimo knjigu dostupnom.⁸ Na temelju diskusije i zaključaka iz 1949. u Prijedlog budžeta NO Grada Splita za 1950. uvrštena je Posudbena

3 HR-DAST, Knjiga sjednica, Zapisnik sa XXI. sjednice I.O. N.O. Grada Splita, 15. 7. 1949. Iz diskusije Zore Rosandić, povjerenice za prosvjetu. Od ideje traženja nekog prikladnog, vjerojatno već uređenog prostora, kasnije se odustalo. Pristupilo se dugotrajnom uređivanju prostora i to vjerojatno prostora u Bosanskoj ulici.

4 HR-DAST, Knjiga sjednica, XII. redovno zasjedanje N.O. Grada Splita, 20. i 21. 10. 1949. Plan rada za III. kvartal 1949., Razdjel Prosvjeta, točka 12, str. 46.

5 Prosvjeta i kultura u prvim poratnim godinama oslanjala se na široku platformu zasnovanu na djelovanju raznih kulturnih udruga, frontovskih, sindikalnih i drugih aktivnosti te kulturnih ustanova osnovanih u prethodnim razdobljima. Od njih se očekivala široka propaganda za jače korištenje knjiga i knjižnica te jednaka aktivnost u približavanju knjige, posebice radnicima koje je trebalo opismeniti i obrazovati za potrebe rada u industriji. O tome je na sjednicama najviše govorio Branko Zupa od kojeg također saznajemo da se u Zagrebu razgovara o uspostavi centralnog kataloga za Dalmaciju i da se očekuje donošenje savezne uredbe o knjižnicama. HR-DAST, Knjiga sjednica, XII. Redovna sjednica NO Grada Splita, 20. i 21. 10. 1949., str 54–55.

6 HR-DAST, Knjiga sjednica, XII. Redovna sjednica NO Grada Splita, 20. i 21. 10. 1949., str 54–55. Iz diskusije odbornika Branka Zupe.

7 U članku „Dom kulture Mjesnog sindikalnog vijeća u Splitu postaje centar kulturnog života radničke klase“ najavljuje se skoro otvaranje „biblioteke s čitaonicom“ u Domu kulture Mjesnog sindikalnog vijeća. Knjižnica će imati 2000 knjiga i raznovrsnu štampu i omogućiti radnicima da „kulturno-prosvjetno uzdižu. *Slobodna Dalmacija*, V(1947), 3.1..

8 U članku „Posudbena biblioteka jedan od daljnjih uslova za stručnu, kulturnu i ideološko-političku izgradnju radnih ljudi“ naglašava se potreba njezina osnivanja jer je njezina uloga da „svim onim djelima koja nam osvjetljavaju zbivanja i događaje u svijetu, nove pronalaskes, primjenu novih sredstava u proizvodnji i dr. *Slobodna Dalmacija*, VI(1948), str. 3 (13. 6.).

biblioteka sredstvima za plaće i dodatke, za operativne i funkcionalne rashode.⁹ Držimo, stoga, da bi 1950. mogla biti godina osnivanja današnje GKMM.

Premda tijekom 1950. nije puno učinjeno na uređenju prostorija za buduću posudbenu biblioteku, ipak su se svo to vrijeme javljali zahtjevi za njezinim što skorijim otvaranjem. Pitanje njezina otvaranja ponovno je potaknuto početkom 1950. U diskusiji o jačanju kulturno-zabavnog života u Splitu kao potrebi svih stanovnika, odbornik Branko Zupa ocijenio je da postoji nerazumijevanje potreba kulturnog života kod nekih poduzeća, ali i u Prosvjetnom savjetu koji prednost daje opismenjavanju i tečajevima kao dominantnim strategijama u prevladavanju problema nepismenosti. Razlike u mišljenju o važnosti posudbene biblioteke za kulturni razvoj Splita počivale su očito na razlikama između koncepata brzog postratovskog kulturnog angažmana i racionalnog pristupa u izgradnji sustava kulturnih institucija pa se tako *prostorije za posudbenu biblioteku rješavaju više od godinu dana, a to zato što je Povjerenstvo obrta i industrije više pažnje poklanjalo jednoj komisionoj radnji nego posudbenoj biblioteci*.¹⁰ Koncem 1950. Odjel za prosvjetu NO Grada Splita dodijelio je *Posudbenoj biblioteci* između 200.000 i 300.000 dinara za nabavu knjiga,¹¹ pa su tako u 1950. zaokružene najvažnije odluke u vezi s njezinim osnivanjem. Krivnja je za otezanje s radovima, prema mišljenju Branka Zupe, na dugom traženju odgovarajućeg prostora, a kad su prostori pronađeni već je tada bilo jasno da ne odgovaraju potrebama buduće posudbene biblioteke.¹² Kako su radovi trajali dugo i obavljani sporo, Slobodna Dalmacija početkom 1951. kritički se osvrnula na stanje u splitskim knjižnicama i na mogućnost korištenja knjiga, naglašavajući pritom važnost osnivanja posudbene biblioteke.¹³

9 U Prijedlog budžeta NO Grada Splita koji je bio na raspravi na XIII. sjednici NO GO Splita od 8. 2. 1950. uvrštena je i Posudbena biblioteka. Razdjel „ Prosvjeta“, glava 11. Sredstva za plaće i dodatke bila su predviđena u iznosu od 148.000 din., materijalni troškovi u iznosu od 33.000, operativni rashodi 33.000 i funkcionalni rashodi 60.000 din. – ukupno 241.000 din. HR-DAST, Knjiga sjednica 19. 2.1949. – 11. 2. 1950, Zapisnik sa XIII. Redovne sjednice NO GO Splita, 10. i 11. 2.1950. Prilog zapisniku XIII. sj.

10 HR-DAST, Zapisnik sa XIII. Redovnog zasjedanja NO Grada Splita , 10. i 11. 2. 1950. Diskusija Branka Zupe. Na istoj sjednici usvojen i Prijedlog budžeta za 1950., str. 39 – 40.

11 Arhiv GKMM. Iz teksta „Narodna knjižnica u Splitu otvorila dvije nove podružnice“, 20. 8. 1971. u potpisu Čedo Čuković.

12 Nešto više o razlozima kašnjenja s otvorenjem posudbene biblioteke saznajemo iz diskusije Branka Zupe u vezi s budžetom za 1951. godinu. Prema njemu, inicijativa za osnivanjem Biblioteke započela je još 1948. godine, ali su problemi nastali zbog traženja odgovarajućih prostora. Zupa drži da i sadašnji prostor, koji se dugo uređuje, ne odgovara i predlaže da se Biblioteka i Čitaonica (koju se namjerava smjestiti u prostoru bivše Gradske štedionice) smjeste zajedno jer bi se tako postiglo učinkovitije djelovanje Biblioteke (tu bi se čitale novine i časopisi, ali i knjige) i postigle uštede na osoblju. Predlaže da se prostori koje se upravo priprema za Posudbenu biblioteku ustupe Pionirskoj organizaciji i tu smjesti Pionirska biblioteka koja u Marulićevoj ulici nema odgovarajući prostor. Vidi: IV. redovno zasjedanje NO. Grada Splita, 13. i 14. 2. 1951. Rasprava o budžetu za 1951. godinu. Diskusija odbornika Branka Zupe. Iz njegove diskusije dade se zaključiti da su sredstva koja su planirana u budžetu za 1950. godinu bila potrošena za uređenje prostora i nabavu opreme.

13 Početkom 1951. Slobodna Dalmacija u članku „Za pravilno korištenje Gradske biblioteke“ objavila je kritički

Koncem 1950. razdvajanjem Povjerenstva za prosvjetu i kulturu na Savjet za prosvjetu i Savjet za kulturu i umjetnost stvoreni su bolji uvjeti za praćenje i rješavanje problema u splitskoj kulturi. Osnovan je poseban kolegij za narodno prosvjećivanje koji će *rukovoditi Gradskom i Posudbenom bibliotekom te sa općeobrazovnim tečajevima*.¹⁴ Novoosnovani Savjet ponovno je potaknuo pitanje otvaranja Posudbene biblioteke, zahtijevajući u travnju 1951. da se Posudbena biblioteka što prije otvori. Nakon toga je u Slobodnoj Dalmaciji najavljeno njezino otvaranje 1. svibnja 1951.: *otvorit će se 1. maja toliko potrebna biblioteka i čitaonica*.¹⁵ Posudbena biblioteka¹⁶ započela je tako s radom 1. svibnja 1951. Smještena je u prostorijama zgrade u Bosanskoj ulici br. 2. s početnim knjižnim fondom od 5.000 svezaka. Oko 1.000 knjiga poklonila joj je Gradska biblioteka iz fonda duplikata. Tijekom pripremnih radnji za otvaranje Biblioteke u travnju 1951. u prostorijama Biblioteke knjige su popisane (inventarizirane), katalogizirane i smještene na police. O tome je javnost grada izvještena u skromnoj obavijesti objavljenoj u Slobodnoj Dalmaciji od 3. svibnja 1951. Čitaonica je bila otvorena 1952. i smještena u Nelipičevoj ulici. Već je na početku uočeno da su najbrojniji korisnici upravo đaci osnovnih i srednjih škola, pa je 1955.¹⁷ osnovan Dječji odjel (često nazivan pionirska biblioteka) za školsku djecu kao posebnu korisničku skupinu. Smješten je u Omladinskoj ulici s fondom od 900 knjiga. Bio

osvrn na rad splitskih knjižnica i na činjenicu da se s pripremama za otvorenje Posudbene biblioteke oteže. „Već više puta naglašena je u našoj štampi potreba da se u Splitu osnuje posudbena biblioteka u kojoj će građanstvo moći da posudi knjige na čitanje. Povjerenstvo prosvjete Narodnog odbora grada Splita pristupilo je osnivanju te biblioteke, ali se to otešlo i posudbena biblioteka **nikako da se osnuje**.“ (Držimo da je Zupa vjerojatno želio reći – **nikako da se otvori**). Osnivanje posudbene biblioteke kvalificirano je kao gorući problem od kojeg ovisi „privlačenje širokih narodnih masa Splita knjiži“. U članku je ocijenjeno da su oko 80 % korisnika Gradske biblioteke učenici srednjih škola, a tek oko 2 % radnici što je bio mali učinak za tadašnje modernizacijske ciljeve opismenjanja i stručnog usavršavanja radnika. *Slobodna Dalmacija*, IX(1951), br. 1845(6. 1.), str. 2.

14 Zapisnik V. sjednice IO NO Grada Splita, 1. 9. 1950. Točka I. Prijedlog o decentralizaciji NO Grada Splita. Osnovano je 5 kolegija s različitim zadacima. HR-DAŠT, Knjiga – Redovne sjednice IO NO Grada Splita, Zapisnici 13. VII. 1950. 9. 4. 1952.

15 „Dva savjeta za kulturu i umjetnost“. *Slobodna Dalmacija*, 9(1951), 1927 (13. 4.), str. 2. U svim kotarima i mjesnim narodnim odborima u Dalmaciji osnovani su Prosvjetni savjeti (1950.) koji su se bavili kulturnim i prosvjetnim pitanjima, ali se ubrzo uvidjela potreba da se u Splitu i Dubrovniku, kao i u drugim većim mjestima po potrebi, osnuju posebni savjeti za kulturu i umjetnost jer je u tim gradovima kulturni i umjetnički život daleko složeniji. U Savjet za kulturu i umjetnost birani su likovni i kazališni umjetnici te predstavnici kulturnih i znanstvenih ustanova.

16 „Otvaranje Posudbene biblioteke“. U novim prostorijama u Bosanskoj ulici br. 2 otvorena je posudbena biblioteka. Biblioteka će biti otvorena svakog dana (osim nedjelje i blagdana) od 8 –12 i od 4 –7 sati. *Slobodna Dalmacija* (1951), br. 1943 (4. 5.), str. 4.; Prema nekim napisima u *Slobodnoj Dalmaciji* otvorena je 2. svibnja 1951. Isto, 1951. (23. 5.), str. 4.

17 Godina osnivanja Dječjeg odjela različito se navodi: prema nekim autorima to je 1953, ponegdje stoji 1955. U ovom tekstu kao godina osnivanja prihvaćena je 1955. jer je tako u Izvještaju o problematiki Posudbene biblioteke, Pionirske biblioteke i Čitaonice iz 1957. naveo Branko Zupa, tadašnji ravnatelj. Čini se kako se kod planiranja uređenja prostora za Posudbenu biblioteku u početku nije pomišljano na dječji odjel. Ta se ideja javila kasnije, a zasigurno je utjecaj imao i Zakon o odnosima roditelja i djece iz 1947. kojim je istaknuto načelo „pravo djece iznad svega“ – pravo na odgoj, na naobrazbu za svjesne građane, odane novom društvu što je također bio poticaj za osnivanje dječjih odjela i u drugim gradovima u Hrvatskoj. Jednako tako i za otvaranje prvog dječjeg odjela u Gradskoj knjižnici Zagreb.

je to jedan od prvih dječjih odjela u Republici Hrvatskoj.¹⁸

Posudbena biblioteka nalazila se tih prvih godina u neprikladnom prostoru, na što je već ranije upozoravano. NO Grada Splita stoga je 1953. donio odluku o povećanju budžeta za Posudbenu biblioteku: *Pošto je prostorija u kojoj je smještena veoma mračna te svjetlo gori preko cijeloga dana potrebno je povećati (budžet) za 4.000 din. za osvjetljenje jer se broj korisnika znatno povećao.*¹⁹ U Biblioteci su tada bile zaposlene 4 osobe: uz upravitelja, poslove su obavljali knjižničarka, kancelarijski službenik i nadzornik čitaonice.

Preseljenje u novi prostor

Do 1956. godine Posudbena je biblioteka djelovala u nepodesnim i skučenim prostorima u Bosanskoj i Nelipičevoj ulici. Potrebe za knjigama kao i broj korisnika su rasli pa je 1956. donesena odluka da se Biblioteka premjesti u prizemlje zgrade tadašnjega Doma kulture (ex Biskupova palača). Već tada se naime shvatilo da je Posudbena biblioteka važan činitelj novog društvenog legitimiteta, urbanog identiteta i kulturne politike grada Splita. Kao uvjet promjena, čiji je subjekt čovjek i njegovo znanje, sudjelujući u ostvarivanju ideološkog horizonta modernizacijskog procesa što se provodio „odozgo“ i oblikovanju novog socijalnog radničkog sloja koji će iznijeti zadaće ubrzane industrijalizacije, u tom mračnom i skučenom prostoru u kojem se nalazila nije mogla uskladiti svoje funkcije i društvene obveze s povećanim zahtjevima radne, socijalne i kulturne preobrazbe. U kontekstu stvaranja nove socijalne situacije i novog kulturnog pejzaža Splita, preseljenje u nove prostore značilo je početak izgradnje novog

18 U kontekstu povijesti dječjih knjižnica u Hrvatskoj treba spomenuti da je 1947. u Splitu djelovala i „Pionirska biblioteka“ smještena u „Pionirskom domu“ u Splitu s početnim fondom od 600 knjiga nabavljenih akcijama prikupljanja. „Pionirski dom u Splitu“ *Slobodna Dalmacija*, V(1947), (28.I.), str. 3; Prvotno je bila smještena u zgradi stare Realke, a koncem 1949. bila je smještena u početku u Marulićevoj ulici također s fondom od 600 knjiga, a potom premještena u Marmontovu ulicu br. 3. Vidi: „Posudbena biblioteka za Splitske pionire“. *Slobodna Dalmacija*, 8(1950), 1813, (28. 11.), str. 2. U istom članku iznose se neki detalji o njezinu radu. Uz puno pohvala zbog važnosti ove dječje knjižnice iznose se i neke primjedbe: jedna od najvažnijih odnosila se na nabavu i izbor knjiga u knjižnici namijenjenoj djeci i na potrebu aktivnijeg sudjelovanja knjižničara (bibliotekara) u upućivanje djece da čitaju i što da čitaju. Potreba za knjigama za djecu te razumijevanje važnosti čitanja za njihov kulturni razvoj osjećala se u gradu već duže vrijeme. Nije nam poznato kad je premještena u Omladinski dom, ali je pouzdano da je 1953. u tom prostoru djelovala i „Pionirsko kazalište“. To se može zaključiti na temelju dopisa MSV-a (Međuopćinskog sindikalnog vijeća) „Pionirskom kazalištu“ kojim se upozorava na moguću otkaz prostorija ukoliko uprava ne spriječi ispadu i loše ponašanje mladih koji dolaze na različita podučavanja u „Pionirskoj biblioteci“ (HR-DAST, Fond MSV-a, Dopis br. 145, od 11. XI.1953.). Iako za to nemamo potvrda moguće je da je ova knjižnica zbog loših uvjeta rada 1955. bila pridružena Posudbeno biblioteci i da je bila temelj današnjeg Odjela za djecu. MSV nije bio njezin vlasnik nego je to bila Pionirska organizacija.

19 HR-DAST. Sjednica N.O. grada Splita, 27. XI. 1953., Prijedlog povećanja budžeta za 1953., str. 6 – 7. Kao sljedeća stavka predložena je nabava jednog „omara za kartoteku“, sredstva za razliku u najamnini i za nabavu novih knjiga, jer se broj članova „veoma povećao“, u iznosu od 70.000 din. Dalje se predlaže da je budući da se broj članova znatno povećao potrebno nabaviti više knjiga pa se predlaže dodatnih 170000 za tu svrhu. Prijedlog je usvojen. Na toj istoj sjednici na kojoj su dodijeljena velika sredstva za neke sportske klubove, napomenuto je da je Posudbena biblioteka bila prioritet još od 1949., ali su materijalne mogućnosti NO bile „slabe“.

urbanog identiteta povijesnog grada u kojem je Posudbena biblioteka bila jedan od važnijih aktera.

Uređenje novih prostorija započelo je u rujnu 1956.²⁰ Sva tri odjela Biblioteke (Posudbena biblioteka, Dječje odjeljenje i Čitaonica) uselila su se u novi prostor u prizemlju Doma kulture u ulici Ive Lole Ribara 4 u prosincu 1956.²¹ Biblioteka je zaprimala cijelu lijevu stranu prizemlja. U novom prostoru površine 271,50 m² stvoreni su bolji uvjeti za rad sva tri odjela, posebice za smještaj knjiga. S vremenom je i taj prostor postao premalen, posebno za organiziranje slobodnog pristupa knjigama čemu se težilo i što je kao praksa već uvođeno u hrvatske narodne knjižnice. Sav stručni rad organiziran je u istom prostoru u kojem su posuđivane knjige, pa stoga započeta izrada abecednog, stručnog i naslovnog kataloga nije mogla biti dovršena.²² Nedostatak knjiga bio je veliki problem hrvatskih narodnih knjižnica. Poduzimane su različite akcije koje su trebale omogućiti što lakši dolazak do knjige, osobito u seoskim naseljima udaljenim od središta. U jednoj takvoj akciji sudjelovala je i Biblioteka. Godine 1957. zabilježene su prve javne aktivnosti kojima se uključila u promociju knjige i čitanja. U okviru predizbornog natjecanja knjižnica i čitaonica za upisivanje novih korisnika, Posudbena biblioteka pozvala je knjižnice većih sindikalnih podružnica i ostalih organizacija u Splitu i okolici na natjecanje. Od početka akcije do polovice veljače 1957. u Biblioteku je upisano 1.200 članova, a među njima i 70 radnika što je posebno istaknuto.²³ I pored takvog uspjeha u osnovi je to bio pokazatelj stihijskog stvaranja čitateljske publike s ciljem postizanja nominalno (po broju

20 „O načinu uređenja prostora za Posudbenu biblioteku i njena tri odjela: Posudbena biblioteka, Pionirska biblioteka i Gradska čitaonica.“ Pojedina poduzeća nudila su besplatno uređenje prostorija u zamjenu za prostore koje je biblioteka imala u Bosanskoj i Nelipičevoj ulici. HR-DAST, Fond Doma kulture, Zapisnici, sastanak Upravnog odbora Doma kulture, 25. 9. 1956.

21 Ugovor o korištenju prostorija za Posudbenu biblioteku potpisan je 15. 12. 1956. HR-DAST, Fond Dom kulture, Zapisnici, 1956. Troškovi uređenja prostorija riješena su tako što je poduzeće „Hrast“ u zamjenu za troškove ustupljen prostor Čitaonice u Nelipičevoj ulici. Ugovor je potpisan 21. 9. 1956.

22 Prvih godina nakon završetka rata temelj kulturnog rada bio je zasnovan na prosvjećivanju širokih narodnih masa kao kulturnog zadatka. Zadatci prosvjećivanja i organizacije kulturnog života u gradovima i na selima, posebice rad na „likvidaciji nepismenosti“ bili su model kulturne produkcije kao način stvaranja novih formi života i razvoja socijalističkog društva i široka platforma društvenog djelovanja koja je uključivala sindikalne i druge društvene organizacije: mjesne i kotarske Prosvjetne savjete, osnovane odlukom Sabora Republike Hrvatske od travnja 1951., Narodni front, AFŽ, Narodna omladina, sindikalne organizacije većih privrednih poduzeća, brojna kulturno-umjetnička društva. Tako je 1951. u Splitu otvorena čitaonica NF-a (SD, 9. 5. 1951.), a nekoliko dana prije otvorenja Posudbene knjižnice ponovno je otvorena knjižnica i čitaonica u Brodogradilištu „Vicko Krstulović“. Slobodna Dalmacija, 9(1951), 1891(2. 3.), str. 2. Njezino osnivanje u ideološkom predlošku tadašnjega društva predstavljalo je praksu legitimacijskog prevođenja društvenih djelatnosti u industrijske obrasce. Uređenje ove knjižnice bio je uvijek kulturnog i stručnog usavršavanja radnika tada najvećeg poduzeća Brodogradilišta. Kulturni rad obilježavale su također različite propagandne aktivnosti: Tjedan knjige, Tjedan narodnog prosvjećivanja, Tjedan štampe, osnivanje marksističkih kružoka, čitalačkih grupa i sl. uz obvezu organiziranja analfabetskih tečajeva.

23 U okviru te akcije Prosvjetna skupština u Splitu pripremila je 8 pokretnih biblioteka (tipiziranih) koje su upućene u zagorska sela splitskog kotara. Nije poznato kad je akcija započela. U: „Aktivnosti knjižnica i čitaonica“, Narodna knjižnica, 2(1958), 1 (siječanj/veljača), str. 17. Knjige radnicima bio je gotovo formativni obrazac tadašnjih društvenih i socijalnih odnosa kao nužnost i zadatak kulturnog i obrazovnog sustava.

upisanih članova) što boljeg rezultata, bez stvarnog uvida u djelotvornost takvog usvajanja znanja. Ipak, u perspektivi, nastavak masovnih akcija osnažio je društvenu svijest o knjizi i knjižnici kao snažnoj kohezijskoj sili u dijeljenju zajedničkog dobra na korist svih slojeva stanovništva.²⁴

Prvu fazu razvoja Posudbene biblioteke obilježili su problemi ustrojavanja i potreba za boljim prostornim i financijskim uvjetima djelovanja. Nakon 1957. Biblioteka u novim prostorima postupno počinje jačati društvenu i kulturnu ulogu: odgovornost u osiguranju pristupa knjigama i znanju, smanjenju obrazovnog jaza u stanovništvu, razvijanju i zadovoljenju kulturnih potreba te poboljšanju kvalitete života stanovništva. Splitske knjižnice bile su pod upravom Povjerenstva za prosvjetu i kulturu Split. Polazeći od društvene potrebe i ostvarivanja društvenih ciljeva, oblikovan je javni diskurs o knjižnicama kao potrebnim i demokratskim ustanovama kulture i prosvjete. Novine su gotovo dnevno donosile obavijesti o stihijski organiziranoj kampanji za osnivanjem knjižnica i upisivanjem u knjižnice. Paralelno s tim procesima, u atmosferi općeg političkog i djelatnog zamaha te različitih akcija za približavanjem knjige stanovništvu, hrvatski knjižničari poduzimaju prve aktivnosti u izgradnji sustava hrvatskih narodnih knjižnica na načelima međusobne suradnje i stručnog rada na jedinstvenim principima.

Polazeći od kulturnog i ideološko-političkog okvira u kojem su knjižnice djelovale može se zaključiti da su zadaci narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj u prvim poratnim godinama bili usmjereni na opće prosvjećivanje i borbu protiv nepismenosti, stručno obrazovanje u cilju stvaranja obrazovanih i stručnih članova društva za potrebe ubrzanе industrijalizacije i obogaćivanje kulturnog života. Držimo da su u tadašnjem društvu knjižnice bile ona kohezijska sila koja je povezivala dotad odvojene dijelove društva, tj. komunikacijski segment koji je odašiljao sliku jedinstvenosti društvenog djelovanja. Otuda su one dugo vremena bile pod posebnom paskom. Knjiga je trebala biti dostupno svima pod jednakim uvjetima. Kao izvor znanja ona je održavala društvenu ravnotežu i društvenu komunikaciju te bila brana od raspada toga društva. Brojne knjižnice osnovane tih godina bez odgovarajućih uvjeta djelovanja prestajale su s radom, što je bitno umanjivalo postignuća hrvatskog knjižničarstva. Ciljevi rada hrvatskih knjižnica pa i Posudbene biblioteke jasno su uobličeni osnivanjem Saveza knjižnica i čita-

24 Prema Ivanu Rogiću novo društvo moralo je hitno stvoriti industrijsko radništvo jer je u toj socijalnoj akciji preobrazbe svakodnevice radnik bio glavna legitimacijska figura. „Poredak, dakle, strukturno teži okameniti figuru industrijskog radnika na mjestu legitimacijske figure poretka...“. Stoga industrijski sektor „naprosto mora postati organizatorom većinskog staleža industrijskog radništva“, a jedan od važnih uvjeta njegova stvaranja bio je obrazovani radnik za rad u industriji. Rogić, I.: 5, 4: 489–500.

onica 1955.²⁵, pojavom stručnog časopisa „Narodna knjižnica“ 1957. godine te prvim Zakonom o knjižnicama iz 1960. kada struka, kao osamostaljeni sektor nove društvene prakse, postaje glavni moderator razvoja knjižničkog sustava.

Najveći problem Biblioteke u novom prostoru bio je nedostatak knjiga iako je fond tijekom 1957. povećan. Neke od problema s kojima se tada suočavala Biblioteka navodi ravnatelj Posudbene biblioteke u izvješću iz 1957. godine²⁶, u kojem naglašava brojne probleme s kojima se borila njezina uprava. Istaknuta je prije svega nedovoljna nabava knjiga i nemogućnost zadovoljavajućeg izbora beletristike, znanstvene i političke literature te literature za djecu, posebice lektire za osnovnoškolce i srednjoškolce te nedostatna novčana sredstva za kupnju. O tome se raspravljalo i u okviru Saveza knjižnica i čitaonica NR Hrvatske uz sugestije o financiranju nabave knjiga u hrvatskim narodnim knjižnicama. Pojačana nabava knjiga, zaključuje se u izvješću, svakako bi značajnije povećala broj čitatelja premda se svake godine broj povećavao. To je vidljivo iz statistike prvih godina djelovanja: 1951. *Posudbena biblioteka* je ubrzo nakon osnivanja imala 400 korisnika, 3.500 svezaka kupljenih knjiga i još oko 1.000 darovanih knjiga iz fonda Gradske biblioteke, a 1957. godine 1.700 korisnika s daljnjom tendencijom rasta i oko 24.000 knjiga što je i pored tako značajnog povećanja bilo nedovoljno.²⁷

Dječji odjel (Pionirska biblioteka) započeo je s radom 1955. s fondom od 900 svezaka knjiga, a 1957. imao je već 3.916 svezaka i 1.000 upisanih članova – djece do 14. godine, suočavajući se s jednakim problemom nedostatka dječjih knjiga, posebno lektire. Broj godišnjih posjeta Dječjem odjelu 1957. bio je oko 20.000 što znači da je svaki korisnik prosječno 20 puta posjetio Dječji odjel. Općenito, u prvim poratnim godinama izdavanje knjiga za djecu nije bilo dovoljno. Zbog povećanog broja djece i općeg demografskog rasta Splita trebalo je povećati knjižni fond za djecu, uvezati oštećene primjerke i omogućiti djeci potrebne knjige. Naglašena je i potreba pronalaženja prostora za čitaonicu za djecu u sklopu Doma kulture. Čitaonica, koja je prema izvješću dnevno imala

25 Pravila Saveza knjižnica i čitaonica NR Hrvatske, Narodna knjižnica, 1(1957), svibanj/lipanj br.1. Svrha je rada knjižnica i čitaonica u širenju i popularizaciji knjige i štampe i provođenju društvenih oblika aktivnosti koje pridonose općem, političkom i stručnom odgoju.

26 Branko Zupa. Izvještaj o problematici Posudbene biblioteke, Pionirske biblioteke i Čitaonice, Br. 153/57, Split, 10. 9. 1957. Arhiv GKMM. Branko Zupa je bio ravnatelj *Posudbene biblioteke*.

27 U navedenom izvješću se o očekivanjima korisnika kaže: „Danas su čitaoci prilično dobro obaviješteni o izdavačkoj djelatnosti u svojoj zemlji pa su zato razumljive njihove primjedbe...“ Poseban se dio izvješća odnosi na strukturu fonda: naglašava se potreba nabave znanstvene literature, koja bi se mogla posuđivati na duži rok, a u vezi s tim i potreba izrade stručnog kataloga, potom nabava političke literature te knjiga na stranim jezicima što govori o preuzimanju društveno odgovornih zadaća što šire dostupnosti knjige. Kao gore, Izvješće od 10. 9. 1957.

oko 500 posjeta, također je imala ograničen broj novina i časopisa, posebno dnevnih i strane štampe. Zanimljiva je u tom kontekstu napomena o ženama kao korisnicima Biblioteke naglašena u izvješću: od 40.000 posjeta korisnika godišnje skoro polovica su bile žene.

Modernizacijski procesi nakon 1945. godine u segmentu prosvjete i obrazovanja doveli su do širenja obrazovne mreže, posebno nakon 1958. kad je proglašeno obvezno osmogodišnje školovanje i do većeg uključivanja mlađih i starijih stanovnika u formalne i neformalne obrazovne procese. Split se 50-ih godina počeo razvijati kao buduće industrijsko, gospodarsko i kulturno sjedište koje se povećavalo sve snažnijom migracijom stanovništva iz okolnih naselja.²⁸ U skladu s tim procesima i društvenim pritiscima na široko obrazovanje, povećavan je broj korisnika, ali i očekivanja od Posudbene biblioteke u osiguranju pristupa znanju, tj. nabavi potrebnih knjiga i obznanjivanju znanja putem njezinih informacijskih instrumenata.

Razdoblje od 1960. do 1970. – početak razvoja

Vrijeme nakon 1960. u razvoju Posudbene biblioteke možemo ocijeniti kao kontinuitet razvoja sastavnice kulturnog i urbanog identiteta Splita. Izgradnja Biblioteke kao ustanove kulturne nadgradnje bila je omogućena nastojanjem knjižnične zajednice da se proces izgradnje knjižničarstva kao institucije, tj. djelovanje knjižnica u Hrvatskoj organizira u skladu s dotad poznatim stručnim znanjima i principima djelovanja primijenjenim u drugim europskim državama i SAD-u i mogućnostima lokalne uprave da odgovori zahtjevima za rješavanjem njezinih problema. Porastom broja stanovnika rastu kulturne potrebe stanovništva, a jednako tako i potreba za dinamičnom prilagodbom knjižničnih usluga i službi potrebama povećanog broja korisnika. Donošenjem Zakona o bibliotekama 1960. godine započelo je stvaranje jedinstvenoga sustava hrvatskih knjižnica s jasno definiranim zadacima. Zakon prepoznaje narodne knjižnice kao vrstu knjižnica koje se brinu da se putem knjiga i drugih tiskanih stvari zadovoljavaju opće kulturne potrebe građana i da im pomažu u stručnom obrazovanju. Društvene zadaće knjižnica iskazuju se kao „forma nužnosti“ usklađena s društvenim poretom, ali i kao individualno pravo pojedinca. U skladu sa zakonskim nazivima vrsta knjižnica, Posudbena biblioteka 31. listopada 1962. mijenja naziv u Narodna knjižnica i pod tim imenom nastavlja djelovati do 1993. godine kada mijenja naziv u Gradska knjižnica Marka Marulića Split.

28 Broj stanovnika Splita 1953. iznosio je 58.443, dočim 1971. iznosi 123.027. Podaci preuzeti iz Klempić, S.: Utjecaj imigracije na strukturu stanovništva Splita, Migracijske i etničke teme, 20, 1, 79–110.

Split se u tom desetljeću razvijao kao grad s brojnim kulturnim, obrazovnim i visokoškolskim ustanovama čije potrebe za prostorom nije bilo moguće uvijek zadovoljiti. Osnivanjem Elektrotehničkog fakulteta (Tehnički fakultet) i njegovim useljenjem u prostorije Doma kulture (ex Biskupova palača) 1960. znatno su pogoršani uvjeti djelovanja Posudbene biblioteke, prije svega zbog zatvaranja Čitaonice u kolovozu 1961. godine.²⁹ Usprkos obećanjima o brzom pronalaženju zamjenskog prostora, Čitaonica je ponovno otvorena tek 22. studenoga 1991. u istom prostoru. Problem prostora ponovno je postao ažurno pitanje u sva tri odjela. To se osjetilo posebno kad je trebalo fond razmjestiti prema UDK (Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji) jer zbog prostornih ograničenja prednosti ovoga sustava – slobodan pristup građi, kao prezentiranje znanja, nije mogao biti uspostavljen.

Osnivanje prvog Dječjeg odjela

Na prijedlog tadašnjeg Društva bibliotekara Hrvatske, sada Hrvatskoga knjižničarskog društva, osnovana je 1964. Komisija za dječje biblioteke SDBJ-a sa sjedištem u Zagrebu. Dječje knjižnice dobile su stručno tijelo koje je koordiniralo i usmjeravalo njihov razvoj i međusobnu suradnju.³⁰ U Hrvatskoj šezdesetih godina dječje knjižnice dobivaju vrlo važnu ulogu u okviru djelovanja narodnih knjižnica jer je hrvatsko knjižničarstvo, potaknuto znanstvenim spoznajama i iskustvima razvijenih zapadnih zemalja, nastojalo razvijati praksu pedagoškog rada s djecom kao budućim korisnicima i čitateljima. U Splitu je svijest o važnosti knjižnica za djecu, za njihov intelektualni i emocionalni rast, bila prisutna još ranih postratovskih godina kad je osnovana Pionirska biblioteka. Redefiniranje odnosa prema djeci kao korisnicima događa se sedamdesetih godina i u drugim hrvatskim narodnim knjižnicama u Hrvatskoj.

Potreba Dječjeg odjela za odgovarajućim prostorom kao egzistencijalna potreba i uvjet uspješnog rada s djecom prepoznata je tijekom 1967. godine. Prostor za rad Dječjeg odjela u prostoru Doma kulture koji je 1960. imao 1 620

29 S predajom prostorije Čitaonice Fakultetu elektrotehnike, Biblioteka se suglasila s aktom o predaji prostora od 15. 8. 1961. HR-DAST 86, Fond Doma kulture. 1946. – 1962. E.1.7.

30 Suradnja dječjih knjižnica, VBH, 11(1965), 1-2:62-66. Komisija je održala stručni seminar od 18. do 20. siječnja 1965. na kojem su bili prisutni i knjižničari Dječjeg odjela Narodne knjižnice što pokazuje želju za uspješnim radom tadašnjeg Dječjeg odjela unatoč neprikladnim prostornim uvjetima. Na seminaru su osim upoznavanja s radom postojećih dječjih knjižnica (odjela), stručnih uputa o organizaciji knjiga i praksi pedagoškog rada s djecom postavljene i druge teme, poput odnosa dječjih odjela i školskih knjižnica te njihove međusobne suradnje i sadržaja širih aktivnosti na popularizaciji knjige i knjižnica. - U vezi s temom odnosa prema školskim knjižnicama povijesno je zanimljivo napomenuti da se u Knjižnici također razmišljalo o tome da pojedine školske knjižnice (primjerice u kvartu Brda) postanu otvorene knjižnice za sve korisnike. Arhiv GKMM, Dokument "Narodna knjižnica" nastao vjerojatno 1966. kao dio nekog većeg dokumenta. Naglašava se potreba otvaranja dvije podružnice – u predjelu Spinut i na predjelu jugoistočnog dijela grada.

korisnika, posebno nakon useljenja Elektrotehničkog fakulteta, postao je pretijesan. Stoga je Skupština općine Split 1967. donijela odluku o preseljenju Dječjeg odjela u novi prostor u ulici Ive Lole Ribara br. 2 (sada Zagrebačka 4) ukupne površine od 119,90 m². Dječji odjel imao je tada 12.000 svezaka knjiga, od čega 1.500 slikovnica, što pokazuje razinu praćenja stručnih dostignuća i „spuštanje“ dobne granice djece kao članova Knjižnice na predškolsku djecu, 5.300 svezaka dječje književnosti i 4.400 svezaka omladinske književnosti te drugu građu.

Novi je prostor bio ugodno uređen primjereno djeci različitog uzrasta i njihovom doživljaju knjižnice, što je utjecalo na povećan interes djece za upis u knjižnicu i posudbu knjiga. S obzirom na poboljšane prostorne mogućnosti, beletristika je raspoređena po uzrastu, što je već bio prihvaćen sustav u Hrvatskoj i Sloveniji, a znanstveno-popularna literatura po UDK. Najnovije slikovnice bile su postavljene u prikladne boksove kako bi bile na dohvat najmlađim posjetiteljima. Za dječju čitaonicu nabavljano je tada pet dječjih i omladinskih časopisa. U boljim prostornim uvjetima pristupilo se izradi abecednog kataloga i kataloga po naslovima, mjesnog i tematskog kataloga u skladu sa stručnim preporukama.³¹ U tom je prostoru Dječji odjel djelovao sve do 2008., razvijajući svoju djelatnost u skladu s općom emancipacijom djece i mladih, kreirajući svoje aktivnosti u skladu s razvojem službi i usluga hrvatskih dječjih odjela na popularizaciji dječje knjige. Preseljenjem Dječjeg odjela u novi prostor u zgradi ex Depandansa 2008. stvoreni su bolji uvjeti za rad Dječjeg odjela koji je od tada aktivan u zagovaranju i sudjelovanju u programima poticanja čitanja i stvaranju navike posjećivanja knjižnice.

Fond i korisnici

Urbani i industrijski razvoj Splita značio je i povećan broj korisnika, djece i odraslih što je vidljivo iz statističkih podataka. Primjerice 1961. god. u Knjižnicu je bilo upisano 3.693 korisnika (2.073 odraslih i 1.620 djece), 1962. ukupno 4.331 korisnika (na Dječjem odjelu 2.198), 1963. ukupno 5.964 (na Dječjem odjelu 2.780), 1964. upisan je 7.721 korisnik, 1965. bilo je 7.751 korisnika. Broj korisnika tijekom 60-ih godina i dalje je ubrzano rastao: 1966. bilo ih je 7.058; 1967. godine 5.850; 1968. 6.428 korisnika; 1969. 6.600., a 1970. godine 6.894 korisnika. Zbog toga se sve više osjećao nedostatak knjiga i novčanih sredstava za nabavu. Na taj problem upućuju i ovi podaci: premda je Knjižnica svake godine kupovala nove knjige to nije bilo dostatno: 1963. Knjižnica je imala 35.511 svezak knjiga, a

31 Č.(edo) Č.(uković): Narodna knjižnica u Splitu dobila nove prostorije za Dječje odjeljenje, VBH, 13(1967), 3–4 :151–153.

između 1966. i 1970. fond je povećan na 43.000 svezaka. Prosječna posudba po jednoj knjizi stalno je rasla: 1966. iznosila je 17,4 knjige po korisniku, a 1970. taj je broj iznosio 27,6 knjiga što je bilo vrlo nepovoljno.³² Priliv korisnika i sustavna nabava knjiga postupno su zagušili prostor i otežavali rad. Osim toga Knjižnica je nabavljala i lokalne i republičke dnevne i tjedne novine te povijesne, književne i kulturne časopise kao i službene glasnike za Čitaonicu. Stvoren je zamjetan fond periodičke građe, koji nije korišten nakon što je 1961. Čitaonica zatvorena. Prema popisu iz 1976. Knjižnica je posjedovala 68 naslova znanstvenih i kulturnih časopisa u velikim kontinuitetima.

U nedostatku prostora za prijem i stručnu obradu građe uvjeti za izradu kataloga – temeljnih obavijesnih izvora, bili su znatno otežani jer su obavljani u istom prostoru u kojem su posuđivane knjige.³³ Ipak, stalnim nastojanjem i sustavnom obradom stvoreni su abecedni, naslovni, stručni i mjesni katalog. Premda je fond bio raspoređen prema UDK korisnici nisu imali izravan pristup knjigama nego su one i dalje posuđivane preko pulta, na preporuku knjižničara ili putem kataloga. Nesklad mogućnosti i stvarnih potreba korisnika za knjigama bio je veliki problem svakodnevnog funkcioniranja pa se već 1962. razmišljalo o osnivanju Odjela za društvene nauke³⁴, kao refleksija kontekstualnog razumijevanja sastava fonda i najšire potrebe pojedinca i društva za znanjem.

Prema Preporukama o unapređenju rada biblioteka u Republici Hrvatskoj iz 1967. godine³⁵ knjižnice i knjižnične službe prepoznate su kao zasebno kulturno područje u kulturi i znanosti, nezamjenjive drugim oblicima kulturne djelatnosti. Naglašena je važnost jedinstvenoga sustava rada, važnost knjižnica za masovno korištenje knjiga, za izdavačku djelatnost te u skladu s tim i potreba veće mobilnosti knjiga osnivanjem područnih knjižnica i pokretnih knjižnica, kao i potreba da knjižnice iznalaze odgovarajuće metode u propagiranju knjiga i uspostavljanju trajnih veza s korisnicima. Posebno je istaknuta potreba osiguravanja materijalnih uvjeta za djelatnost matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj i to su bile ključne odrednice daljnjeg razvoja hrvatskog knjižničarstva i Narodne knjižnice kao oslonca budućega razvoja. U skladu s Preporukama i potrebom aktivnog djelovanja na razvoju koncepta knjižnice kao nužnog procesa i pot-

32 Arhiv GKMM: Iz izvješća o problemima Narodne knjižnice, 1966.(?), str. 50–52. Bez potpisa. U tom se materijalu također javlja naziv Centralna narodna knjižnica koja bi trebala približiti knjigu radnicima.

33 Programom rada za 1965. planiran je dovršetak izrade kataloga što nije ostvareno, kako se navodi, prema ranijem planu zbog toga što nije sistematizirano mjesto jednog bibliotekara za te poslove kao što je to bio slučaj u drugim knjižnicama. Arhiv GKMM. Plan rada narodne knjižnice u 1965. godini.

34 Arhiv GKMM. Izvještaj o radu za 1962. godinu.

35 VBH, 13(1967), 3–4: 199–200.

pore osobnim kulturnim i obrazovnim potrebama korisnika, a prema modelu izvedenom iz organizacije industrijske revolucije, Knjižnica je 1969. godine započela s akcijom približavanja knjige radnicima splitskih poduzeća. Komodifikacijom industrijskih radnika u čitateljsku publiku, pojavilo se mišljenje da bi sindikalne podružnice u većim poduzećima mogle dio radnika i njihovu djecu upisati u Knjižnicu i na taj način olakšati pristup knjizi i kod djece stvarati naviku posuđivanja knjiga i čitanja. U propagandnom materijalu istaknuto je da svaki odrasli građanin ili dijete može u Knjižnici naći „nešto za sebe“, „nešto što će ga zainteresirati“, „nešto dobro“ ili „nešto za odmor“, knjige, časopise i novine.³⁶ Suradnja Knjižnice i sindikalnih organizacija trebala je ojačati postojeći organizacijski model kulture i najvažniji cilj industrijske revolucije – učiniti knjigu i znanje dostupnim svima.

Nova zgrada podružnice u Splitu

Šezdesete su godine važno razdoblje za povijest Narodne knjižnice: u tom je vremenu u potpunosti potvrđeno njezino mjesto kao sastavnice kulturne i obrazovne strukture Splita, ustanove koja ima svoje razvojne potrebe koje gradske strukture vlasti počinju rješavati na više razina. S obzirom na snažan urbanistički razvoj, priliv stanovništva i izgradnju novih dijelova grada u koje su se doselili novi stanovnici grada, postalo je jasno da je potrebno povećati prostorni kapacitet Knjižnice, prije svega u središtu grada. Prostor u Biskupovoj palači (koja nije više bila Dom kulture), gdje je bio smješten Odjel za odrasle korisnike, nije bio prikladan za uređenje moderne knjižnice (knjižnica je bila smještena samo u 102 m²) pa je već 1966. u Splitu postavljeno pitanje rješavanja prostora za njezin trajniji i prikladniji smještaj. U vezi s tim, u dokumentima (izvještajima o radu i godišnjim planovima rada) pojavljuje se naziv „centralna narodna knjižnica“ koja bi trebala prostorno, opremom i fondom osigurati bolju knjižničku uslugu.³⁷

Novi prostor trebao je omogućiti konceptualni zaokret u djelovanju Knjižnice s obzirom na programske potrebe modernih knjižnica, a prije svega omogućavanje slobodnog pristupa knjigama kao prostoru slobode i osobnog izbora. Slijedom toga, 15. prosinca 1969. potpisan je „Ugovor o pripremi, iz-

36 Arhiv GKMM, Dopis radnim organizacijama, br. 1/1–69. od 6. 1. 1969. Na margini je zapisano kojim je ustanovama upućen dopis.

37 Kakve su bile smještajne prilike u Odjelenju za odrasle vidi se iz sljedećih podataka: Knjižnica je 1966. godine imala 43.000 knjiga koje su bile razmještene na 580 m² polica što znači da je na jedan metar bilo smješteno 74 svezaka knjiga. Zbog toga se pristupilo selekciji i izdvajanju manje traženih knjiga i njihova pohrani u posebna spremišta. Od 1967. do 1970. povećan je broj knjiga zbog predstojećeg otvaranja nove podružnice za 32.000 knjiga, tj. 1971. imala je preko 78.000 knjiga. Arhiv GKMM, „Narodna knjižnica u Splitu otvorila dvije nove podružnice“. U potpisu Čedo Čuković, 20. 8. 1971.

gradnji i vođenju nadzora nad izgradnjom biblioteke u predjelu Bol-Plokite“, (na predjelu Tolstojeva – Mažuranićevo šetalište). Prema ugovoru dobiveni su ključevi i započela je adaptacija i uređivanje već definiranog prostora.³⁸ Tijekom 1970. nabavljena je potrebna oprema i započele su pripreme za otvaranje nove knjižnice. Radovi su prema ugovoru trebali biti dovršeni do 31. kolovoza 1970. Površina prostora predviđena za Knjižnicu, tj. građevne čestice, bila je prilično ograničena s obzirom na budući razvoj, ali je prostor ipak zadovoljavao tadašnje potrebe. Zbog omeđenosti prostora bilo je potrebno objekt ukopati i prilagoditi ga prostorno-funkcionalnim potrebama moderno uređene knjižnice. Uz prostor za odrasle korisnike i djecu projektirani su i prostori za prijem i obradu knjiga, ali je kasnije došlo do promjene pa se u tom prostoru građa samo zaprimala i upisivala u knjige inventara. Budući da su radovi kasnili, nova je knjižnica otvorena tek početkom veljače 1971. godine.

Knjige su u novoj knjižnici raspoređene po strukama (UDK) u slobodnom pristupu, a korisnici su imali na raspolaganju i čitaonicu koja je zaprimala 30m². Novi prostor ukupne neto površine od 512,86 m² omogućio je rasterećenje knjižnog fonda Središnje knjižnice, koja je i dalje ostala u toj funkciji jer je u njoj bila smještena uprava i stručna obrada, i bolje uvjeti za rad s korisnicima. Zaposleni su i novi stručni djelatnici. Knjižnica je te godine imala ukupno 25 zaposlenika, od čega 14 stručnih (bibliotekara i knjižničara I. i II. vrste.). Na Odjelu za odrasle korisnike nove knjižnice (koja je ipak postala podružnica Središnjeg odjela u ex Biskupovoj palači) smješteno je 18 000 svezaka knjiga koje su preseljene iz Središnjeg odjela, a na Dječji odjel više od 10.000 knjiga za djecu. Sredstva koja su svake godine dobivana omogućila su znatniju nabavu knjiga prije dovršetka njezine izgradnje, tako da je od 1967. do 1970. knjižni fond povećan za 25 892 svezaka knjiga, a ukupni fond od 1966. za približno 32.000 svezaka pa je 1970. Knjižnica imala više od 78.000 svezaka knjiga. U novu podružnicu preseljena je iz Središnjeg odjela i zbirka knjiga na stranim jezicima (2 157 svezaka), na engleskom, francuskom, talijanskom, njemačkom i ruskom jeziku koja je u prethodnom periodu nabavljana.³⁹ Knjižni fond bio je stručno obrađen, izrađeni su katalozi (abecedni, stručni, naslovni i abecedni i topografski za internu uporabu). Istodobno je započela nabava listića centralizirane katalogizacije iz NSK, a 1975. u Knjižnici je uspostavljen centralni katalog knjiga svih knjižnica i podružnica. Odmah je započela i obrada knjiga na engleskom i ruskom pa se 1971. godina

38 Ugovor je sklopljen između Fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti Općine Split, uz pokroviteljstvo Skupštine općine Split i Poduzeća za izgradnju Split. Ugovor se odnosio i na izgradnju baletnog studija. Knjižnici je pripao prostor u prizemlju zgrade u ulici I. L. Lavčevića br. 13. površine 560 m². Završetak radova trebao je biti 31. kolovoza 1970., ali je naknadno produžen. Arhiva GKMM, Ugovor br.06-2683/1969.

39 Iz teksta „Narodna knjižnica u Splitu otvorila dvije nove podružnice“. Vidi fusnotu 34.

može smatrati začetkom stvaranja zbirke strane knjige u Knjižnici.⁴⁰ Otvorenjem ove podružnice Narodna knjižnica svrstavala se u red suvremeno uređenih i organiziranih hrvatskih knjižnica sa čak dva dječja odjela i dva odjela za odrasle.

Jednako tako, zbog zagušenosti prostora u kojem je Knjižnica djelovala, velikog povećanja stanovništva i urbanog širenja grada, koncem 60-ih godina bilo je nužno što prije otvoriti podružnice u dijelovima grada udaljenim od središta: u predjelu Spinut – u jugoistočnom dijelu grada, na predjelu Brda i u Solinu koji je tada bio dio Splita.⁴¹ Pravci razvoja hrvatskoga knjižničarstva prema što široj dostupnosti knjige, razumijevanje kulturnih potreba stanovništva, posebno đaka i studenata, postavili su kao cilj organiziranje racionalne mreže knjižnica, tj. otvaranja knjižnica i u okolnim mjestima ili organiziranje pokretne biblioteke – bibliobusa. Prateći stručna dostignuća, prijedloge i potrebe korisnika, Knjižnica je 1974. nabavila prvi bibliobus – kombi.⁴² Treba svakako napomenuti da je iskazana potreba za pokretnom knjižnicom bila prilog raspravi o organizaciji knjižnične službe u Općini Split.⁴³ Dilema o način rješavanja dostupnosti knjige u udaljenim dijelovima Općine pokazala je početno nesnalaženje u izboru modela organiziranja općeg pristupa knjizi, tj. zamjena modela središnje knjižnične stvarnosti modelom razgranatog mrežnog pristupa.

Narodna knjižnica kao matična knjižnica

Najvažnije promjene u hrvatskom knjižničarstvu 60-ih godina zbivale su se uspostavom matične službe čiji je cilj bio stvaranje i ravnomjerno razvijanje knjižnične mreže. Uspostavom matičnih službi hrvatsko knjižničarstvo krenulo je putem stvaranja jedinstvenog knjižničkog sustava koji djeluju na stručnim načelima i normama u razvijanju i unapređenju struke. Matična služba uspostavljena je u Hrvatskoj prvim zakonom o knjižnicama iz 1960. godine kao jedan od najvažnijih ciljeva razvoja javnih knjižnica i knjižničkog sustava. U skladu sa Zakonom i na temelju Odluke Narodnog odbora Kotara Split u prosincu 1961. godine Narodna knjižnica postala je matičnom knjižnicom za kotar Split, tj. za 21 općinu u Dal-

40 Miolin, Gordana. Gradska knjižnica Marka Marulića u Splitu 1951. – 2011. Glasnik Društva bibliotekara u Splitu, 9(2011), 52–67.

41 Prema Planu rada za 1965. godinu već početkom 60-ih godina pojavio se zahtjev birača iz gradskog kvarta Brda da se otvori „dječje odjeljenje kao filijala Narodne knjižnice“. Međutim, gradske su se vlasti ogлуšile o taj zahtjev koji se tri godine planira u Knjižnici. Arhiv GKMM, Plan rada Narodne knjižnice u Splitu za 1965. godinu, str. 2.

42 Arhiv GKMM. Iz dijela obimnijeg materijala koji se odnosi na Narodnu knjižnicu. Arhiv GKMM, 1966(?), str. 51–52.

43 U naprijed citiranom dokumentu potreba za pokretnom knjižnicom, (bibliobusom) razmatra se u okviru rasprave o tome što je bolje za udaljene knjižnice u Općini: bibliobus ili razvijanje djelatnosti knjižnica. Vidi napomenu 31.

maciji jer su u njima djelovale većinom narodne knjižnice.⁴⁴ Zanimljivo je da je do imenovanja došlo nekoliko mjeseci nakon što je Knjižnici oduzet prostor za čitaonicu i dodijeljen Elektrotehničkom fakultetu. Već sljedeće godine dodijeljena su joj i sredstva za rad matične službe koja su iskorištena za obnovu fonda u Trogiru, Vrlici i Muću. Područje djelovanja matične službe bilo je veliko pa je stoga i rad bio otežan. Obilazak područja splitskog kotara pokazao je da u mnogim većim mjestima nema knjižnica, da postojeće knjižnice imaju malobrojne fondove knjiga ili pak djeluju nesamostalno kao knjižnice u sastavu Narodnih sveučilišta u kojima su često bile zapostavljene. Obavljanje matične službe otežavala je činjenica da je matičnu službu obavljao samo ravnatelj Knjižnice jer je drugo osoblje bilo opterećeno velikim brojem korisnika i drugim stručnim poslovima. Od 1963., tj. od Savjetovanja narodnih knjižnica održanog u Splitu na kojem su sudjelovali ravnatelji knjižnica s područja Kotara Split, dogovoreno je da narodne knjižnice u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku preuzimaju funkcije matičnosti na svom području kako bi Narodnoj knjižnici olakšali obavljanje matične djelatnosti. Zakonom o bibliotekama od 22. veljače 1965. ukinute su kotarske matične knjižnice pa je utvrđen novi pravni status Narodne knjižnice kao općinske matične knjižnice. Rješenjem od 14. lipnja 1966. Knjižnica je počela obavljati općinsku matičnu službu za narodne, školske i sindikalne knjižnice općine Split.⁴⁵

Narodnu knjižnicu kao matičnu knjižnicu čekao je težak zadatak izgradnje mreže narodnih knjižnica u općini Split, koordiniranja i unapređenja knjižničarske struke usprkos činjenici da nije imala zaposlenu stručnu osobu koja bi obavljala tu djelatnost.⁴⁶ Od 1969. Knjižnica je dobivala sredstva kojima je financirala rad postojećih knjižnica u splitskoj općini.⁴⁷ Važnost matične službe Narodne knjižnice shvaćena je vrlo odgovorno. Neovisno o svim problemima s kojima se susretala u obavljanju dužnosti, kao i nerazumijevanje pojedinih lokalnih organa

44 Arhiv GKMM, Rješenje, Narodni odbor kotara Split, 31. 12. 1961. Br. 06–10813 – 61.

45 Anka Gašparević: Narodna knjižnica u Splitu kao matična knjižnica kotara Split. VBH, 10. 1-4 :72–73. U zaključku toga članka ističe se da matična služba na tom području još nije dobro razvijena i da se prilike mogu usporediti s najtežima u Hrvatskoj. - Rješenjem Skupštine općine Split od 14. lipnja 1966. Knjižnica djeluje kao matična knjižnica za područje općine Split, Arhiv GKMM, Br. 09-24564-1965. - Regionalna matična knjižnica za ZO Dalmacije postaje 27. svibnja 1986. Područje matičnosti dalje se mijenja s obzirom na teritorijalni ustroj Republike Hrvatske. Vidi i: Čelić-Tica, V.: Matična služba knjižnica u Hrvatskoj...VBH, 57, 4: 199–220. str. 208.

46 Prema Planu rada za 1965. općinska matična služba započela je s radom 1964. Obuhvaćala je 10 knjižnica i čitaonica od kojih su samo dvije djelovale. Za svih 10 knjižnica nabavljen je fond knjiga, premda nedovoljan, police za knjige, materijal za obradu i dr. Planom je bilo predviđeno da se otvori jedno radno mjesto za matičnu službu. Dakle, općinska matična služba je djelovala i prije Rješenja o njezinoj matičnosti. Sličan problem potrebe otvaranja i opremanja općinskih knjižnica bio je u području Kotara. Arhiv GKMM. Plan rada za 1965... str. 2, ad/2.

47 Vidi: Arhiv GKMM, Nepotpisani materijal iz 1972.(?) pripremljen vjerojatno za raspravu o mreži općinskih knjižnica na Prosvjetno-kulturnom vijeću, iz kojeg se vidi kojim su knjižnicama na teritoriju općine Split isplaćivana sredstva za rad od 1969. do 1972.: to su knjižnica u Grohotama, Kaštel Sućurcu, Donjim Kaštelima, K. Starom, K. Novom, Solinu, knjižnica u školi Neorić-Sutina. Iz tog se materijala zaključuje da je rad matične službe tekao kontinuirano, neovisno o problemima, primjerice zbog nerazumijevanje lokalnih čelnika za potrebe knjižnice kao u slučaju knjižnice u K. Lukšiću.

upravljanja važnosti knjižnica u njihovim sredinama⁴⁸, dužnosti i obveze matične knjižnice bile su shvaćene kao društveno odgovoran put k organizaciji jedinstvenoga sustava i osposobljavanju knjižnica za preuzimanje odgovornih zadaća.⁴⁹ Na razvoj Narodne knjižnice u ovom periodu utjecalo je nekoliko čimbenika: širenje svijesti o društvenoj ulozi knjižnica na lokalnoj i nacionalnoj razini, poštovanost zaposlenog osoblja u ispunjavanju zadataka i stvaranju vizije buduće knjižnice te angažiranje pojedinaca i stručnog društva u stvaranju uvjeta za stalno obrazovanje i stručno usavršavanje knjižničara.

Prilagodbe i proširenja: od početka 1970-ih do osamostaljenja 1991.

Prilikom izrade Prijedloga Petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka za razdoblje 1971. – 1975. utvrđeno je na temelju provedene ankete da 90 % javnih knjižnica u Hrvatskoj još nema osnovnih uvjeta za rad. Prema rezultatima ankete za Narodnu knjižnicu u Splitu može se zaključiti da je dobrim dijelom ispunjavala navedena četiri uvjeta za javnu knjižnicu jer je sa svoje tri podružnice (uz Središnji odjel) bila svima dostupna u Splitu i okolici, imala je odgovarajući i stručno uređen knjižni fond, stručno osoblje i prikladno uređene prostore u novoj podružnici. Organizirala je Odjel za djecu i mlade na dvije lokacije (podružnica u Tolstojevoj 32 i u Ribarovo 2) te je već 1974. nabavila manji kombi.⁵⁰ Od početka 70-ih godina, dvadeset godina nakon osnivanja, zamjetan je ubrzan razvoj Narodne knjižnice od početnih teškoća i nerazumijevanja njezine kulturne važnosti do ustanove od koje je društvo, prema usvojenim razvojnim dokumentima, očekivalo doprinos i efikasnost u izgradnji kulture i znanosti te obrazovanja svakog pojedinca. Godine 1976. osnovan je Odbor za narodne knjižnice koji potiče diskusiju o različitim pitanjima važnim za rad narodnih knjižnica – sustavno obrazovanje knjižničara, stručno usavršavanje, predavanja, univerzalna bibliografska kontrola pitanja su o kojima se raspravlja, a 1981. osnovana je Komisija za narodne knjižnice. Knjižnica je preko svog predstavnika u Odboru⁵¹ bila izravno uključena u rješavanje problema i planiranje sustava narodnih knjižnica u Hrvatskoj. Broj knjiga je povećavan, kao i broj korisnika. Zamjetan je porast broja korisnika: 1970. godine Knjižnica je imala 6.894 člana, dok je početkom

48 U članku objavljenom u Slobodnoj Dalmaciji govori se i o problemima matične službe koja je ponekad nailazila na otpor knjižničnih i općinskih službi. Šerić, D.: Knjižnice pastorčad: nalaz matične bibliotekarske službe kotara Split, 1964, str. 5(4. 121.)

49 Vidi „Preporuku o unapređenju rada biblioteka u SR Hrvatskoj“. VBH 13(1967), 3–4: 199–200.

50 Prijedlog petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka SR Hrvatske. VBH 16(1970), 3–4: 93–101. Prema tom dokumentu četiri su osnovna uvjeta za prihvatljivu javnu biblioteku: dostupnost knjižnice, odgovarajući knjižni fond, stručno osoblje, prikladno uređenje i potrebna materijalno-tehnička baza.

51 Predstavnik je bio tadašnji ravnatelj Čedo Ćuković.

80-ih ukupan broj korisnika u svim odjelima i podružnicama bio oko 15.000.⁵² Podružnica u Tolstojevoj 32 imala je najviše upisanih jer je korisnicima pružala niz pogodnosti: slobodan pristup knjigama, čitaonicu periodike, zbirke građe posebne vrste, organiziranje različitih kulturnih programa: književnih susreta, recitala i izložaba. Iskustva u radu ove podružnice dala su naslutiti mogućnosti rada Knjižnice u optimalno organiziranom prostoru.

Dječji odjeli i djeca kao korisnici

Djeca kao korisnici i razvoj kapaciteta dječjih odjela postaju važan programski zadatak narodnih knjižnica u Hrvatskoj već od početka 70-ih godina i Prijedloga petogodišnjeg plana razvoja javnih biblioteka. Knjižnice konceptualno mijenjaju poimanje djece kao korisnika i prilagođavaju svoje usluge i programe. Usmjerenje na rad s djecom uz suradnju s drugim pedagoškim i obrazovnim ustanovama te civilnim udrugama proizvelo je u sljedećim godinama niz kreativnih ideja o oblicima i prikladnoj metodici rada koji će sve više privlačiti djecu u knjižnice. Novi stručni svjetonazor, kao vizija buduće kreativne i privlačne knjižnice i kao model stvaranja budućih korisnika,⁵³ započeo se razvijati u odjelima za djecu i mlade Narodne knjižnice 70-ih godina suradnjom s vrtićima, školama i civilnim udrugama, organizacijom pedagoško-animatorskih aktivnosti, izložbama knjiga i učeničkih likovnih radova te drugim oblicima afirmacije rada s djecom. Ipak, znatnije programske promjene rada dječjih odjela, posebno Odjela u Ribarovoju 2 nisu bile moguće zbog nedostatka prostora – primjerice organizirati igraonicu, osloboditi veći prostor za razgovore i pričanje priča, kao najstariji oblik pedagoškog rada s djecom, čitanje slikovnica, proširenje čitaonice i prostora za izlaganje knjiga i dječjih radova i sl. Dječji odjel u Tolstojevoj 32 uvodio je također pedagoški rad s djecom u skladu s prostornim mogućnostima i u suradnji sa školama i udrugama na poticanju čitanja, razvijanju estetskih osjećaja, empatije i ljubavi prema knjizi. Bolji uvjeti za rad dječjih odjela bili su mogući tek 1993. kad je u Odjelu u Zagrebačkoj ul. 4 (ranije I. L. Ribara 2) otvorena igraonica za djecu predškolske dobi. Od tada započinje novi metodološki i programski bogatiji pristup u radu s djecom. Jednako tako zbog istih razloga nije bilo moguće koristiti ni drugu građu: audiovizualnu, TV, kasetofon i sl.⁵⁴

52 Vidi već citiran dokument „Narodna knjižnica u Splitu otvorila dvije podružnice“.

53 Stričević, I.; Čičko, H.; Križanić Delač, Đ. *Knjižnične službe i usluge za djecu u hrvatskim narodnim knjižnicama: razvoj, stanje i perspektive*, VBH 49(2006), 1: 29.

54 U izvješčaju o radu ...za 1984.: „U dva skućena dječja odjela nema mogućnosti većeg druženja s djecom, nema igraonice, ni igroteke pa u tome Split zaostaje za mnogim gradovima. Ipak postoji suradnja s Društvom „Naša djeca“, SIŽ-om za predškolski odgoj i SIŽ-om za osnovno obrazovanje. Oni posebice pomažu u nabavi knjiga za djecu. Arhiv GKMM

Razvoj matične službe i mreža podružnica

Sedamdesetih godina postupno raste pismenost, obrazovanje i uopće standard života u tadašnjoj državi uz brojne rezove (posebice u području socijalnih odnosa i u kulturi). U Splitu dolazi do velikog priliva stanovništva kao rezultat snažnog industrijskog razvoja, grade se nova stambena naselja i otvaraju nova radna mjesta. Taj nagli priliv stanovništva i urbani razvoj koji je teško nadzirati dodatno opterećuje Knjižnicu i onemogućuje njezinu sposobnost za preobrazbu i modernizacijom rada. U skladu s tim druga faza razvoja Narodne knjižnice, nakon 70-ih godina, označena je jačanjem rada na otvaranju podružnica kojima se težilo osigurati „maksimalno moguću dostupnost“ knjiga svim stanovnicima grada i organiziranje mreže knjižnica na području njezine matičnosti.

Godine 1988. otvorena je knjižnica u Kaštel Sućurcu kao podružnica Narodne knjižnice, a 1990. podružnica u gradskom kvartu Meje. Istodobno prestala je s radom i sindikalna knjižnica u Brodograđevnoj industriji Split (osnovana u ožujku 1951.), zasigurno najveća i najpoznatija sindikalna knjižnica u Splitu koja je zapošljavala dva knjižničara. Njezin fond i stručno osoblje pridruženi su podružnici Narodne knjižnice Meje. Prestanak rada ove najveće sindikalne knjižnice označio je važnu promjenu u splitskom knjižničarstvu: prije svega stvarno jačanje funkcije Narodne knjižnice koja preuzima punu odgovornost za dostupnost knjiga kao socijalno–epistemološki uvjet širenja znanja i integracije među svim slojevima stanovništva. Druga bitna promjena je u činjenici da je došlo do prekretnice u odnosu gospodarskih subjekata prema vlasništvu – intelektualni kapital jedne privredne organizacije, tj. informacije bitne za njezino funkcioniranje koje ona stvara ili nabavlja ostaju i dalje njezino vlasništvo i ne razmjenjuju se, dok knjiga kao materijalni i intelektualni kapital može biti posuđena, ustupljena ili na neki drugi način dana na upotrebu široj zajednici. Povijesno gledano to je svakako i početak novog razumijevanje pojma dostupnosti koji će se u budućnosti razvijati. Vrijeme dostupnosti knjige u tvornici ili na putu u tvornicu bilo je završeno. Kada govorimo o tom događaju govorimo o modernizacijskom odustajanju od dotadašnjeg organizacijskog modela obrazovanja izvedenog iz procesa ubrzane industrijalizacije.

Tijekom 80-ih godina započinju različite i brojne akcije za prikupljanje knjiga ili sredstava za knjige (akcija „Poklonite knjigu“ ili nastojanja da se od drugih financijera prikupe sredstva za nabavu knjiga: društvo „Naša djeca“, SIZ za predškolski odjel, Brodogradilište „Split“) kako bi se povećao fond knjiga, posebno u podružnici u Tolstojevoj ulici jer je ta podružnica godišnje upisivala oko

9.000 korisnika.

Rješenjem o utvrđivanju mreže matičnih biblioteka od 1975. te Pravilnikom o matičnoj djelatnosti knjižnica u SR Hrvatskoj iz 1977. Narodna knjižnica postaje regionalna matična narodna knjižnica za područje Zajednice općina Split s osnovnim zadatkom da razvija mrežu narodnih i školskih knjižnica na svom teritoriju i potpomaže i razvija njihov rad.⁵⁵ Matičnost se odnosila na 21 općinsku knjižnicu.⁵⁶ Poslovi matične službe obavljani su i dalje bez zaposlenog stručnog djelatnika, što je znatno otežavalo njezin rad. Kao matična knjižnica Zajednice općina Split brinula je o razvijanju općinske mreže knjižnica, pomagala i unapređivala njihov rad. U pojedinim prigradskim i seoskim naseljima izvan grada Splita naponi matične službe imali su uspjeh: dodijeljenim sredstvima povećan je broj knjiga, broj članova te broj sati otvorenosti. U pojedinim pak sredinama nije bilo moguće aktivirati knjižnice. Kao rezultat rada matične službe otvorena je 2. veljače 1971. podružnica Narodne knjižnice u Solinu, koji je od 1962. bio pripojen Splitu i gdje je s većim ili manjim uspjehom djelovala knjižnica (čitaonica s malim brojem knjiga) privremeno čak smještena i u osnovnoj školi. S obzirom na udaljenost od Splita i potrebe korisnika za knjigom, Knjižnica je uz velika nastojanja uspjela riješiti taj problem: otvoreno je radno mjesto knjižničara s punim radnim vremenom, povećan je broj knjiga što je dovelo do povećanja broja čitatelja, nabavljen je nov namještaj, izrađeni katalozi – podružnica je imala sva obilježja suvremene knjižnice. Za knjižnicu u Solinu već su od 1965. godine izdvajana novčana sredstva iz namjenskih sredstava koje je Knjižnica dobivala od Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti u Splitu kao pomoć seoskim i prigradskim knjižnicama i čitaonicama u općini Split. Nova podružnica u Solinu imala je dječji odjel i za odrasle i počela je raditi s početnim fondom od 4 168 svezaka i stalno zaposlenim knjižničarom.⁵⁷ Godine 1974. otvoren je ogranak u Kaštel Gomilici, a 1975. stacionar u Podstrani.⁵⁸ Knjižnica je iz istog Fonda dobivala i preusmjeravala redovita sredstva za rad knjižnica u Kaštel Sućurcu, u Donjim Kaštelima (K. Stari, koja je bila jedna od najboljih i najaktivnijih, K. Novi, i Štafilić), Kaštel Kambelovcu, Osnovnoj školi Neorić-Sutina, knjižnici u Grohotama,

55 *Pravilnik o matičnoj službi biblioteka u SRH*. VBH, 23(1977/1978), 1–4: 229–236. Zajednice općina u Hrvatskoj uvedene su 22. veljače 1974., prestale s djelovanjem 25. srpnja 1990.

56 To su sljedeće knjižnice: Benkovac, Biograd n /m, Brač, Drniš, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Lastovo, Makarska, Metković, Obrovac, Omiš, Ploče, Sinj, Šibenik, Trogir, Vis, Vrgorac, Zadar - za narodne biblioteke, a osim njih i školske biblioteke prvog i drugog stupnja, te narodne (sindikalne) biblioteke u sastavu radnih i društvenih organizacija na teritoriju Skupštine zajednice općine Split.

57 Isto kao fusnota 38. Knjižnica u Solinu prestala je biti u sastavu GKMM 1996. godine.

58 Vidi Kuić, I. *Organizacija i poslovanje Narodne knjižnice u Splitu*. Pismeni rad za polaganje stručnog ispita 1983., str. 6.

stacionaru u Podstrani od 1976. knjižnici u Muću, s promjenjivim uspjehom.⁵⁹

Obim poslova matične službe Narodne knjižnice, koja je tada funkcionirala bez i jednog zaposlenog stručnog djelatnika, bio je vrlo velik. Rješenjem o utvrđivanju matičnih službi u SR Hrvatskoj, na temelju Zakona o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama od 1973., Savjet za biblioteke imenovao je na sjednici od 27. svibnja 1986. Narodnu knjižnicu matičnom knjižnicom Gradske zajednice općina Split i Zajednice općina Split za narodne i školske knjižnice.⁶⁰ Funkcija matične službe Narodne knjižnice bila je od 1986. godine financirana republičkim sredstvima, ali čini se nedostatno jer prema dopisu poslanom Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici matična funkcija za područje Zajednice općina Split još uvijek nije bila uspostavljena na zadovoljavajući način.⁶¹

U skladu s Planom razvoja javnih biblioteka SR Hrvatske za 1971. – 1975.⁶² o nabavi pokretnih knjižnica (bibliobusa) za matične knjižnice i uspostavi ambulantne knjižnične službe, Narodna knjižnica je već 1974. nabavila kombi koji je posjećivao manja mjesta splitske Zagore, a mogao je primiti 1.200 knjiga. Godine 1980. dobila je jedan veći bibliobus za potrebe općine Split, kako bi se stanovnicima šireg područja Splita i radnicima u većim industrijskim organizacijama omogućio lakši pristup knjizi. Prvi izlazak Bibliobusa zabilježen je 16. listopada 1980. U Republici Hrvatskoj tada je ukupno nabavljeno 14 bibliobusa. Sredstva za nabavu većeg bibliobusa, u koji je moglo biti smješteno do 5.000 knjiga, osigurao je SIZ u oblasti kulture Splita 1979. Bibliobus je imao 34 stajališta na koja je odlazio po tjednom rasporedu i bio je u upotrebi do 1993. godine kada je zbog različitih problema rad službe prekinut.⁶³

59 Ovi su podaci preuzeti iz materijala pripremljenog po našoj ocjeni 1972./73. godine za raspravu na Prosvjetno-kulturnom vijeću o stanju i problemima kulturno-obrazovnog života u prigradskim i seoskim naseljima splitske općine. Iz njega je razvidno da se Knjižnica susretala s velikim problemima i obimom posla jer još uvijek nije bila zaposlena osoba u matičnoj službi. Arhiv GKMM, bez datuma.

60 VBH, 29(1970),1–4 : 217–219. ; Treba napomenuti da je još 1982. Sekcija za narodne knjižnice potaknula akciju za organiziranje regionalnih i općinskih matičnih knjižnica i razvoj mreže narodnih knjižnica što upućuje na njihovo nezadovoljavajuće funkcioniranje. Vidi: Dora Sečić, VBH, 29,1–4: 95–103.

61 Dopis GKMM od 21. 4. 1986. u kojem se predlaže da se pitanje organiziranja matične službe Zajednice općina Split ponovno razmotri. Uz dopis je dodan i popis 20 narodnih knjižnica kojima je Narodna knjižnica matična. Arhiv GKMM, br. 124/86 od 21. 4. 1986. – Sljedeće godine su sredstva povećana za 20%. Dopis od 26. 3. 1987.

62 Plan razvoja javnih biblioteka SR Hrvatske za razdoblje 1971.– 1975. VBH,14, 3–4: 93–101.

63 Izvješće o uspostavi bibliobusne službe u Narodnoj knjižnici u Splitu. Arhiv GKMM, 15. 10. 1980. U potpisu Čedo Čuković. U dokumentu se rad bibliobusne službe poziva na temeljne ciljeve Narodne knjižnice: „Prvi i osnovni zahtjev dobre javne bibliotečne službe jest da osigura svakom stanovniku ...(u našem slučaju stanovnika općine Split) bibliotečnu službu u prihvatljivoj udaljenosti“.

Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske – vrijeme snažnih promjena

Domovinski rat i politička i gospodarska tranzicija Republike Hrvatske iz državne zajednice SFR Jugoslavije u samostalnu Republiku Hrvatsku označile su prijelomno razdoblje u razvoju narodnih knjižnica u Hrvatskoj. Započinje ubrzana transformacija i prilagodba hrvatskih knjižnica novim društvenim uvjetima koje obilježava samostalnost, demokratizacija, globalizacija, promjene socijalne i gospodarske strukture te snažan utjecaj informacijske tehnologije na sva područja života.⁶⁴ Promjene su globalne, ali i lokalne. Unuci onih koji su često usvajali znanje usmenim putem uče iz knjiga i igraju se na računalu. Jedno od najpopularnijih je Commodore 64 uz koje su se tadašnji tinejdžeri učili budućnosti.

Hrvatsko je knjižničarstvo nakon 1991. djelovalo u skladu s međunarodnim dokumentima i hrvatskim zakonima i standardima. Među najznačajnijim dokumentima u prvim godinama samostalnosti pojavljuju se UNESCO-v Manifest za narodne knjižnice (1994.), IFLA-ine Smjernice za rad narodnih knjižnica, Zakon o knjižnicama (1997.), Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (1999. i dalje) te IFLA-ina Izjava o knjižnicama i intelektualnoj slobodi (1999.) kao jedna od najvažnijih. Prema Zakonu o knjižnicama *Knjižnica* je ustanovljena kao javna ustanova sa zadacima nabave i obrade knjižnične građe na svim medijima, izrade informacijskih izvora, posudbe građe i uključivanja u nacionalni sustav prema potrebama korisnika na njezinom području. Prema Manifestu narodna knjižnica kao mjesni prilaz znanju osigurava osnovne uvjete za učenje kroz cijeli život, neovisno odlučivanje i kulturni napredak pojedinaca i društvenih skupina. Prema IFLA-inoj Izjavi o knjižnicama i intelektualnoj slobodi knjižnice moraju slijediti načelo javnosti (ali i privatnosti), polazeći od stava da su pravo na znanje i sloboda izražavanja dvije strane istog načela i na taj način omogućiti intelektualni razvoj svakog člana društva. Te su dvije odredbe temeljna odgovornost knjižnične struke iz koje se razvijaju njezine službe i usluge. U kontekstu navedenih dokumenata i pravca razvoja hrvatskih knjižnica, Knjižnica je tijekom ovog perioda preuzela golemu društvenu odgovornost za izgradnju i očuvanje temeljnih vrijednosti modernoga hrvatskog društva u sredini u kojoj djeluje, u skladu s promjenama i očekivanjima: participacijom u izgradnji demokratskog društva, osiguravanjem slobodnog pristupa informacijama, razumijevanjem potreba korisnika, inkluzivnom politikom, kao i s hrvatskom kulturnom tranzicijom (provođenje novih kulturnih politika), sve širom primjenom informacijske tehnologije i pojavom različitih medija, postupno se transformirala u modernu knjižnicu. Knjižničari, kao predstavnici struke, svojim su programima u periodu koji

64 Sabolović-Krajina, D. *Narodne knjižnice u tranziciji : sociološki aspekti*, Koprivnica : Meridijan, 2020, str.109–117.

je nastupao verificirati temeljnu društvenu odgovornost struke i njihove osobne participacije.

Tijekom Domovinskog rata Knjižnica je imala važnu zadaću i društvenu odgovornost omogućiti građanima Splita i Županije, kao i velikom broju izbjeglica iz zaleđa Splita i susjedne BiH koji su potražili utočište u Splitu, što kvalitetniju uslugu, dostup do knjiga i informacija za nastavak obrazovanja te obavijesti o ratnim zbivanjima u Hrvatskoj i susjednoj BiH, organizirati društveni i humanitarni rad, i posebno omogućiti uključivanje u kulturni život sredine u koju su došli. Nakon teritorijalno-administrativne podjele Republike Hrvatske, Knjižnica je 1993. promijenila naziv u Gradska knjižnica Marka Marulića Split.

Glavni procesi prilagodbe Knjižnice tranziciji u Hrvatskoj i globalnim informacijskim procesima u posljednjem desetljeću 20-og stoljeća bili su otežani činjenicom da je Središnja knjižnica 1. srpnja 1998. morala iseliti iz prostora u kojem je djelovala desetljećima i svu građu izmjestiti u prostor u kojem nije bila dostupna za korištenje. To je uvelike osporilo bitne modernizacijske promjene, otežalo rad s korisnicima i uvođenje drugih transformacijskih oblika i modela rada. Odjel za obradu građe smješten je u prostoru na Peristilu gdje su bili relativno dobri uvjeti za nastavak centralizirane obrade građe i uvođenje automatiziranog računalnog poslovanja. Ulogu središnje knjižnice preuzela je podružnica Bol-Plokite (Tolstojeva 32) koja je zbog toga imala povećan broj korisnika i preuzela goleme programske zadatke u već skučenom i zagušenom prostoru.

Informatizacija

Najvažniji proces i osnovna značajka razvoja Knjižnice tijekom 90-ih godina prošlog i početkom 21. stoljeća bila je ubrzana informatizacija. Tijekom 1989. nabavljeno je prvo računalo i započeta obrada knjiga u programskom paketu CROLIST. U sljedećim godinama nabavljen je veći broj računala što je olakšalo rad u obradi i drugim funkcionalnim procesima. Knjižnica započinje s centraliziranom računalnom obradom građe i distribucijom kataložnih listića u mreži podružnica, što je olakšalo izgradnju informacijskih pomagala: abecednih, naslovnih i stručnih kataloga u svim podružnicama (9 podružnica) i omogućilo u prvoj fazi pretraživanje lokalne baze zapisa kopiranjem podataka na diskete što je privuklo pažnju knjižničara i korisnika. Odvajanjem knjižnica grada Kaštela od Splita, nakon osnivanja samostalne općine, obim poslova je smanjen. Nabavom novog knjižničnog softvera (MEDVED, 1998.) i konverzijom svih zapisa u bazi omogućena je uz funkcije računalne obrade knjiga i kontrola cirkulacije građe i

baze korisnika. Usporedno s početkom računalne obrade knjiga započinje i edukacija osoblja za rad u knjižničnim softverima što je u cjelini vodilo kvalitetnom ubrzanju i olakšanju funkcionalnih procesa, stvaranju uvjeta za rad s korisnicima i brzo pronalaženje knjižnične građe i informacija.

Priključenjem na Internet putem CARNet-a (1996.), među prvim narodnim knjižnicama u Hrvatskoj, Knjižnica se postupno uključuje u šire tokove protoka informacija i programe za djelotvorno i učinkovito korištenje novih informacijskih tehnologija. Uključivanjem u integrirani knjižnični sustav ZAKI (2006.) sa zajedničkom normativnom i bibliografskom bazom omogućeno je funkcionalno i racionalno odvijanje knjižničnih procesa: obrade građe, posudbe i informacijske službe.⁶⁵ Knjižnica nakon toga postaje važna pristupna točka zabilježenom znanju i informacijama unutar sustava hrvatskih narodnih knjižnica, informacijama lokalne zajednice i drugim informacijama na internetu što mijenja javnu percepciju njezine funkcije i društvenoga značenja.

Nova softverska i tehnološka rješenja u lančanom nizu transformacija nevidljivih i vidljivih pozicija mijenjaju ne samo tradicionalne poslove, organizaciju i ulogu Gradske knjižnice, već na različite načine omogućuje korisnicima i građanima sudjelovanje u novim oblicima komunikacije, stjecanju novih vještina i znanja u skladu s tehnološkim razvojem, umanjivanje negativnog učinka „digitalnog jaza“, osobni prosperitet, razvoj kreativnosti i druge mogućnosti. Od knjižnice koja je prilikom osnivanja imala zadatak osigurati lokalni pristup knjigama i znanju, transformirala se u knjižnicu koja postaje lokalna točka atrakcije (privlačnosti) i kontaktna točka sa svijetom globalne virtualne stvarnosti. Ta se iznenađujuća i prijelomna transformacija dogodila naglo tijekom jednog desetljeća (1996. – 2005.) da bi postala praksa svakodnevnog djelovanja, što je vidljivo iz spomenutih knjižničnih publikacija i izvješća o radu.⁶⁶ Usprkos svakidašnjim prostornim problemima, djelatnici Knjižnice aktivno su pratili rad stručnog društva, sudjelovali na seminarima i predavanjima s ciljem edukacije za pristup internetu, rad s korisnicima i implementaciju različitih edukacijskih programa za korisnike, organiziraju domaće i međunarodne stručne skupove, uključuju se u nacionalne programe i projekte.⁶⁷ Informacijska tehnologija u hrvatskim knjižnicama mijenja način komuniciranja s korisnicima: omogućeno je komuniciranje putem mreže za sve vrste usluga, predstavljanje Knjižnice na *web* stranicama (a poslije i na

65 O tome vidi: Miolin, Gordana.: *Gradska knjižnica Marka Marulića u Splitu 1951.–2011.*

66 Vidi primjerice *Izvješće o radu za 2003. godinu*. Arhiv GKMM.

67 Na „Prvom međunarodnom savjetovanju za narodne knjižnice“ koji je Knjižnica organizirala 2003. predstavljene su stručnoj javnosti IFLA-ine smjernice za razvoj službi i usluga.

Facebooku) i na drugim medijima u stalnom je procesu evolucije, promotivnim CD-ima, filmskim i video uradcima Knjižnica postaje vidljivija i još se više približava javnosti. Planirani su različiti projekti, poput „Nikad ne reci nikad“, Knjižnica se priključuje projektu „Pitajte knjižničara“, razvija usluge pretraživanja fonda, građu je moguće fotokopirati, rade se audio i video zapisi i dr. Događa se eksplozija oslobođene kreativnosti koja će do svoje pune afirmacije doći u 21. stoljeću.

Mreža područnica

Proširenje mreže knjižnica drugi je veliki uspjeh Knjižnice u tranzicijskom periodu. Osamostaljenjem knjižnica grada Kaštela 1998.⁶⁸ smanjuje se broj područnica, ali se nastavlja s proširenjem mreže knjižnica u udaljenim kvartovima Splita. Početak Milenija označen je osnivanjem novih područnica. Nakon otvorenja područnice Meje 1990. u prvom desetljeću 21. stoljeća osnivane su područnice u gradskim četvrtima Trstenik (2000.) s Odjelom za djecu i mlade, Odjelom za odrasle i Čitaonicom, na predjelu Spinut otvorena je 2002. davno planirana područnica, u Žrnovnici je otvorena područnica 2007., na Ravnim njivama 2007., a na predjelu Brodarice 2008. godine. Sve područnice imaju odjele za djecu i mlade i odjele za odrasle korisnike. Na taj su način ostvareni dugoročno planirani ciljevi da udaljeniji dijelovi grada dobiju knjižnicu kao središte svog kulturnog života. U planu je bilo i otvorenje područnica u još nekim gradskim područjima. Stvaranjem mreže područnica ostvarena je još jedna društvena funkcija – povezivanje dijelova grada u zajednički identitetski urbani sustav grada Splita.

Gradska knjižnica - kulturni i socijalni kapital grada Splita

U skladu s postojećim dokumentima Knjižnica tijekom 2000-ih redefinira svoju ulogu, proširuje spektar usluga i programa i na druge načine odgovara na lokalne i globalne izazove. Zahvaljujući informacijskoj tehnologiji, razvijenoj mreži knjižnica, stručnom i kvalificiranom osoblju, Knjižnica postaje ustanova koja u skladu s novim prepoznatim potrebama korisnika, kao i u skladu s IFLA-inim Smjernicama i UNESCO-vim Smjernicama za rad službi i usluga, na principima opće dostupnosti i jednakosti pristupa svih građana, omogućuje slobodan pristup knjigama, različitim lokalnim i drugim mrežnim informacijama i znanju, podržavajući razvoj kulture, cjeloživotno obrazovanje i socijalnu uključenost svih korisnika (inkluzivnost).⁶⁹ U okviru tih paradigmatskih principa Knjižnica postu-

68 U sklopu Knjižnice djelovala su tri ogranka: ogranak u K. Sućurcu, K. Gomilici i u K. Starom. Vidi: Statut GKMM, 12. 1. 1994..

69 Svoje zadatke Knjižnica ostvaruje tada vrlo popularnim programima: Infoteka, Pitajte knjižničara, književnim večerima, predstavljanjem knjiga, okruglim stolovima, tematskim forumima – primjerice Lokalna uprava i okoliš,

pno oblikuje svoje djelovanje i proširuje funkciju – od transakcijske knjižnice koja brine za razvoj službi i usluga, širenju mreže knjižnica i popularizaciji knjige, prateći svjetske trendove postaje društveni prostor u kojem sve više uspostavlja i njeguje relacijske odnose s društvenim okruženjem kako bi uspostavila jaču vezu s korisnicima i potakla maksimalno korištenje znanja kao javnog dobra. Taj se oblik djelovanja počeo razvijati u preuređenom, iako nedostatnom, prostoru podružnice Bol-Plokite (jer je Središnji odjel u ex Biskupovoj palači bio zatvoren), kao i u prostoru Središnjeg Odjela za djecu i mlade u Zagrebačkoj ul. 4, tijekom prvog desetljeća 21. stoljeća. Knjižnicu se tijekom tog prvog razdoblja prepoznaje kao segment lokalne kulturne politike u procesima decentralizacija kulture, okretanju baštini, održivom kulturnom razvoju, poticanju obrazovanja i razvoju kulture te kao čimbenik ekonomskog i društvenog razvoja, što se ogleda u jednakost pristupa znanju i informacijama, radu na smanjenju negativnih posljedica „digitalnog jaza“, posebice u starijoj populaciji, poticanju razvoja korisničkih potencijala (osobito žena i nezaposlenih) te izgradnji konektivne strukture prema onim segmentima društva koji su na marginama društvenog interesa (manjinske skupine, korisnici s posebnim potrebama i sl.). Novi milenij za Knjižnicu znači put u transformaciju prema otvorenoj i socijalno i kulturno programski usmjerenoj knjižnici – ona djeluje kao informacijsko i kulturno središte Splita i okolice. Knjižnica u 21. stoljeću postaje bitna sastavnica horizonta splitske kulture, istodobno ukorijenjene u tradiciju i baštinu „povijesnoga grada“ s uporištem u suvremenim procesima komunikacije, demokratizacije, ljudskih prava i dostupnosti znanja kao zajedničkog dobra te stoga osebujnim mjestom njezine identifikacije.

Prigodnim izložbama, kulturnim programima, različitim predavanjima omogućen je bogatiji kulturni život, pokrenuti su tečajevi cjeloživotnog obrazovanje radi lakše socijalne prilagodbe stanovništva promijenjenim gospodarskim uvjetima. Kao odgovorna ustanova Knjižnica podupire društvenu uključenost svih građana bez razlika. Razvija svoje suradničko okruženje s različitim kulturnim, manjinskim i drugim udrugama stvaranjem zbirki knjiga na njihovim nacionalnim jezicima ili prigodnim izložbama, skupovima s temama iz njihove kulture i sl. Na odjelima za odrasle korisnike (Bol-Plokite, Trstenik, Meje) nakon 2000. naglasak je na informiranju korisnika putem web stranica, uključivanju u programe online referentnih usluga, na organizaciji savjetodavnih i poduzetničkih info-pultova, kulturnih programa baštinske provenijencije, na predstavljanju knjiga i upoznavanju s književnom stvarnošću, na interaktivnim predavanjima i tematskim forumima u skladu s Manifestom i zaključkom da je narodna knjižnica mjesno oba-

prigodnim zbivanjima za djecu i mlade – natječaji, izložbe, Pitajte psihologa i dr. Vidi publikaciju: Događanja u 2005. godini, GKMM, 2006.

vijesno središte koje svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i obavijesti.

Odjeli za djecu i mlade

U hrvatskim se knjižnicama već 90-ih godina sustavno radi na afirmaciji dječjih odjela i drukčijem pristupu djeci kao korisnicima, organiziranju različitih animacijsko-edukacijskih programa uvažavajući njihove specifične dobne i druge potrebe u stvaranju čitateljskih navika, razvijanju mašte i kreativnosti i njegovanju oblika rane pismenosti. Ekologijski horizont hrvatskih narodnih knjižnica temeljno se otvara prema djeci i njihovim potrebama i time legitimira kao socijalno i kulturno prirodan nositelj demokratskih odnosa.

Kad je 1993. u skućenim uvjetima Središnjeg Odjela za djecu i mlade u Zagrebačkoj 4 otvorena igraonica za djecu predškolske dobi, doživljaj knjižnice kao ugodnog mjesta za igru i učenje bio je važna strategija odgoja budućih korisnika, školske i predškolske djece. Organizacija različitih edukacijskih programa koji će privući djecu u knjižnicu gdje će rado provoditi slobodno vrijeme od tada postaje redovna djelatnost i uvod u kasniji kontinuitet programskog djelovanja: nakon manjeg preuređenja organizirane su likovne i dramske radionice, edukativne radionice, natječaji, kvizovi, plesne radionice, seminari, „radionice ciljanog čitanja“ i niz drugih prigodnih događanja.⁷⁰ U kontekstu nedostatka knjige i animacijsko-pedagoških programa važno je tadašnje zapažanje matične službe Knjižnice da je od ukupnog broja djece u Splitu 1996. bilo upisano tek oko 22 % upisanih članova, pa je tim više strategija za privlačenje djece bila važnija. Analize djece-korisnika pokazale su vrlo važan podatak da postoji izravna veza između školske knjižnice i dječjih odjela Knjižnice, tj. uočeno je da najveći broj učenika dolazi iz škola koje nemaju knjižnicu. Jednako tako, praćenje rada školskih knjižnica u Splitu (21 osnovnih i 15 srednjih škola) pokazuje potrebu poboljšanja uvjeta rada i modernizacije školskih knjižnica i važnu ulogu narodne knjižnice u osiguravanju djeci potrebnih knjiga. U Knjižnici su 1996. djelovala tri dječja odjela: središnji Odjel za djecu i mlade u Zagrebačkoj 4 gdje je otvorena igraonica za djecu, u podružnicama Bol-Plokite i Meje. Središnji Odjel za djecu i mlade u Zagrebačkoj 4 na tragu daljnjih promjena odnosa prema djeci kao budućim čitateljima i korisnim članovima društva, nakon 2000-te i usvajanja Smjernica za

70 Primjerice neizostavni program Mali knjižničari, biblioterapijske radionice, natječaji za najčitatelja godine ili program Knjiga moje nadahnuće te aktivnosti u realizaciji UNICEF-ova projekta Odgoj za razvoj, toleranciju i suradnju u dječjim knjižnicama. O tome više u: Mihanović, V.; Ribičić, G.: *Organizacija slobodnog vremena djece i mladih na dječjim odjelima Gradske knjižnice Marka Marulića u Splitu*, Glasnik Društva bibliotekara Split, 5(1997), str. 92–95. - Petričević, D.: *Uloga dječje knjižnice u obrazovanju djece s posebnim osvrtom na kulturno-obrazovnu djelatnost u Dječjem odjelu Gradske knjižnice Marka Marulića*, Glasnik Društva bibliotekara Split 3(1994), str. 67–71.

knjižnične usluge za djecu 2003., a kasnije i za bebe, osmislio je bogat kulturni program za provođenje slobodnog vremena djece i mladih i poticanje čitanja. Profil korisnika narodnih knjižnica se mijenja, korisnici su i bebe (jer sva djeca imaju pravo na knjižnicu bez obzira na dob) i njihovi roditelji: na dječje odjele Knjižnice uvodi se i besplatni upis – u početku do 8 godina, sustavno se radi na uključivanju djece s posebnim potrebama. Osim te najvažnije funkcije uključivanja djece svih uzrasta, nastojalo se u sljedećim godinama kreativnim i edukativnim radionicama, kulturnim događanjima, aktivnostima i prigodnim sadržajima privući i poticati djecu na boravak u knjižnici. Sve te aktivnosti promatraju se i u sklopu korisnog i kreativnog provođenja slobodnog vremena djece i mladih. Kao rezultat tih aktivnosti kod djece se razvija interes za lokalnu kulturu, zavičajnu književnu, jezičnu, etnografsku i drugu baštinu, što će postati prepoznatljiv program dječjih odjela u Splitu.

Na rad Središnjeg Odjela za djecu i mlade poticajno je djelovalo smještanje u novi prostor ex Depandanse 2008. Zamišljeni programi rada s djecom sada su mogli biti prošireni i realizirani. Kulturni program za djecu i mlade u kontekstu pojačanog interesa za baštinu Splita i okolice 2010. je dopunjen. Zavičajnost i edukacija djece postaje tema o kojoj se raspravlja na skupovima i na čijoj se prezentaciji radi. Posljedično se javila ideja o organiziranju okruglih stolova, koji su prerasli u stručne skupove, o zavičajnosti u knjigama za djecu⁷¹, kao i niz drugih stručnih susreta na temu očuvanja lokalne usmene, pisane i prirodne baštine. Uspostavlja se suradnički odnos sa splitskim udrugama i volonterima na realizaciji zajedničkih projekata koji omogućuju ostvarenje inkluzivne, socijalne i kulturno raznolike uloge Knjižnice. U skladu s tim uključuje se i u nacionalne kampanje „Čitaj mi“ i „Ja želim čitati“ kao potpora čitanju i ranom čitanju te slušanju priča i bajki. Radi se na ostvarenju prava djece na knjigu i druženje izvan knjižnice: u sklopu projekta „HRČAK u splitskim ambulancama“ u kojem Knjižnica sudjeluje, zahvaljujući aktivnim knjižničarima, opremaju se ambulate i bolnice dječjim slikovnicama i knjigama, otvaraju igraonice, uključuje se u program „Tete i barbe pričalice Split“ i dr. Dječja knjiga dolazi tamo gdje su i djeca i to je važan smisao postojanja dječjih odjela. Za dječje odjele nabavljeno je više računala, građa na CD-u i DVD-u, edukativne igračke i društvene igre za djecu. Radi educiranja za rad s djecom, djelatnici odlaze na programske edukacije uspješnog komuniciranja s djecom, imaju izlaganja na skupovima i susretima na kojima izlažu o svojim iskustvima i praksi. Knjižnica postaje atraktivno i privlačno mjesto što se prepoznaje i mnogim napisima u lokalnim novinama i na portalima.

71 Prvi skup od devet izdanja otvoren je pod naslovom *Zavičajnost u knjigama za djecu i mlade*. Tiskano izdanje 1. i 2. skupa izdano je 2012.

Matična služba u novim uvjetima

Rad matičnih službi u Hrvatskoj postaje nakon 1990. i ukinuća Zajednica općina Split zamjetniji, podržan od 1996. sredstvima Ministarstva kulture koje preuzima financiranje matičnih službi, informacijskom tehnologijom i nastojanjima da se u Hrvatskoj uobliči jedinstven knjižnični sustav, što je osnovna zadaća matičnih knjižnica. Prema Zakonu o knjižnicama (1997.) i Pravilniku o matičnoj djelatnosti knjižnica (2001.) te Rješenjem o utvrđivanju mreže matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj (1995.), Knjižnica postaje matična knjižnica za školske i narodne knjižnice u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Tim dokumentima dobila je dvije osnovne funkcije (temeljne i razvojne) koje određuju njezinu misiju i ciljeve u izgradnji demokratskog društva i društva u kojem su znanje, kultura i solidarnost temeljne komponente sustava: kao narodna knjižnica grada Splita, drugog grada po veličini u Hrvatskoj, trebala je omogućiti najširu dostupnost građe i protok informacija uz odgovarajuću edukaciju i pomoć korisnicima, razvijati stručne servise i programe kao oblike kulturnog, edukativnog i društvenog rada te aktivno sudjelovati u izgradnji knjižničnog sustava. Uz poticanje, savjetovanje, koordinaciju i usmjeravanje razvoja knjižnica kao temeljnih poslova matičnosti, razvojni poslovi matične službe imali su veliku odgovornost u izgradnji sustava i stvaranju uvjeta za ravnomjerni razvoj narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj podizanjem razine znanja stalnim stručnim obrazovanjem, razine odgovornosti, zajedničkog planiranja i međusobne suradnje hrvatskih narodnih i školskih knjižnica te zajedničke strategije u promicanju čitanja i oblika pismenosti potrebnih u informacijskom dobu.

Sa svojom matičnom službom Knjižnica je dio jedinstvenog sustava matičnih knjižnica u Republici Hrvatskoj. Matična se djelatnost tim dokumentima uslo-žnjava i dalje suočava s velikom odgovornošću i obimom posla jer mrežu knjižnica u Splitsko-dalmatinskoj županiji već 1997. čini 27 narodnih, 91 knjižnica u osnovnim i 46 u srednjim školama, dok 2020. djeluje 46 jedinica narodnog tipa (29+17) koje imaju knjižnicu, 92 knjižnice u osnovnim školama i 44 srednjoškolske knjižnice tako da, zajedno s poslovima zagovaranja knjižnica koje još nisu otvorene, matična služba brine o 214 postojećih knjižnica kao i onih na čijem se otvaranju radi.⁷²

Nova knjižnica 2008. do 2021.

Zaključkom Gradskog poglavarstva Grada Splita od 17. 12. 2005. Knjižnici je na

72 Vidi: Matična služba za narodne i školske knjižnice u Splitsko-dalmatinskoj županiji : Izvješće o radu u 2020. godini. <https://www.gkmm.hr/> (15. 1. 2022)

korištenje dodijeljena zgrada ex Depandanse za potrebe Središnjeg odjela s Odjelom za odrasle i Odjelom za djecu i mlade, u skladu s odlukom Vlade od 5. svibnja 2005. i Ugovorom o darovanju zgrade Depandanse Gradu Splitu. Bila je to snažna prekretnica u budućem razvoju Gradske knjižnice. Nakon završenih investicijskih radova koje su financirali Grad Split i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Središnji je odjel 23. siječnja 2008. uselio u novu zgradu u Ulici Slobode br. 2. U zadanom prostoru kao donekle ograničavajućoj činjenici, pristupilo se prostorno-funkcionalnom i fleksibilnom dizajniranju suvremene narodne knjižnice. Temeljni koncept bio je stvoriti prostor za smještaj i korištenje knjiga i različitih zbirki koje Knjižnica čuva, prostore za individualni i grupni rad korisnika i šire društvene zajednice: predavanja, promocije, filmske projekcije, sastanke i sl. Knjižnica je opremljena suvremenom informacijskom i digitalnom opremom koja omogućuje korištenje postojećih i stvaranje novih mrežnih, elektroničkih i digitalnih informacija. Nakon deset godina „prisilnog izbjivanja“, stvoreni su uvjeti za formiranje nekoliko odjela i čitaonica (Središnji Odjel za djecu i mlade, Središnji odjel za odrasle korisnike, čitaonica dnevnog tiska, Odjel periodike, Odjel zavičajne zbirke i drugih zbirki RARA, BDI, elektroničke publikacije, Odjel multimedije te Studijska čitaonica) koji pokazuju složenu programsku shemu djelovanja koja će korisnicima omogućivati ne samo elektronički nego i olakšan fizički pristup građi i informacijama, optimalan smještaj knjiga i periodike, razvoj različitih zbirki i izvedbi kulturnih i drugih programa.⁷³ Zapošljavanjem novih stručnih djelatnika i useljenjem u novi prostor, stvoreni su bolji uvjeti za suočavanje s izazovima suvremenog društva i očekivanjima korisnika, uspješno planiranje, programsko definiranje i djelovanje. Knjižnica je nakon 2008. godine oživjela kao informacijsko i kulturno središte grada Splita: mrežni dostup informacijama unutar knjižničkog sustava u kojem djeluje, pretraživanje hrvatskih knjižnica na internetu, mogućnost pretraživanja baza podataka, komuniciranje putem društvenih mreža uz kulturne programe temeljni su programi poslovanja. Nabavljen je veliki broj računala, od 36 2007. do 180 2008., čime je omogućen pristup informacija na svim korisničkim točkama. Osnovni pokazatelji o poslovanju Knjižnice i odaziv korisnika (2008. – 2009.) eksplicitno upućuju na dimenzije stvarne potrebe Splita za novom knjižnicom i knjižničnim programima. U deset godina koliko je Središnji odjel bio zatvoren, knjižničari i stanovnici Splita zajednički su oblikovali programsku stvarnost buduće knjižnice kao kulturne i socijalne ustanove koja će pružiti usluge nužne modernom čovjeku. U prilog tome govore podaci koji olakšavaju razumijevanje procesa transformacije i međusobnog oblikotvornog odnosa Knjižnica – korisnici građani Splita. Godine 2007., prije useljenja Središnjeg odjela u novi prostor, imala je 1.750m² prostora,

73 Više o organizaciji i radu Gradske knjižnice nakon useljenja u novi prostor vidi u publikaciji: *Desetljeće GKMM Split : 1998.-2008. - Split : GKMM, 2009.*

20.000 članova, 45 zaposlenika, knjižnica u mreži i 36 računala. Nakon useljenja u novi prostor 2008. godine imala je 5.750m², 32.000 članova, 65 zaposlenika, 9 knjižnica u mreži i 180 računala. Od 2008. do 2009. održano je više od stotinu kulturnih događanja za djecu i odrasle građane neovisno o članstvu u Knjižnici. Broj različitih kulturnih i drugih programa raste iz godine u godinu: znanstveni skupovi, izložbe, promocije, radionice, tečajevi i dr.

Prijedlog strategije razvoja hrvatskog knjižničarstva 2015. – 2020. donosi tri bitna zaključka za hrvatske knjižnice. Povezujući narodne knjižnice u jedinstven sustav i usklađujući njihovo djelovanje naglasak je na razvoju inovativnih usluga, decentralizaciji kulturnog života u Hrvatskoj i buđenju interesa korisnika za knjižničku djelatnost. Transformirajući se u modernu knjižnicu, GKMM je tijekom 21. stoljeća, strateški značajno definirala svoje usluge u tom pravcu unapređenjem slobodnog pristupa informacijskim izvorima, bazama podataka i svim vrstama građe, podizanjem razine pismenosti, promicanjem čitanja te kontinuiranog educiranja korisnika i osoblja za korištenje svih vrsta izvora. Okretanjem baštini (izgrađuje i upravlja zavičajnom zbirkom koja ima više od 9.000 svezaka) u cilju zaštite i evidentiranja pisanog i drugog kulturnog dobra, digitalizaciji i razvoju publiciranja na *web* stranicama u digitalnim edicijama Spalatina, Kaleidoskop, Spomenar i Digitalizirana građa za djecu i mlade, razvijanjem nakladničke djelatnosti zavičajne književnosti, kulturnim programima i skupovima ona organski inovira svoje službe i usluge i dodaje im trajnu vrijednost i neraskidiv spoj s gradom i njegovim stanovništvom. Jedna od osnovnih karakteristika djelovanja posljednjih godina razvijanje je suradničkog okruženja: volonteri i brojna društva aktivni su programski suradnici u novi oblici suradnje s lokalnim stanovništvom.

Otvaranje Spomen sobe Miljenka Smoje i Ljube Stipišića Delmate, kao „figure sjećanja“ koje oblikuju i obvezuju na kulturno pamćenje, osnažilo je povijesnu svijesti o trajnim vrijednostima i identitetu, manifestirajući duboku spoznaju društvene odgovornosti spram baštine. Kao institucionalizirani način kulturnog pamćenja Knjižnica se ovim suprotstavlja preplavljujućoj kulturi zaborava. U Knjižnici planiraju ponovno nabaviti bibliobus i pokrenuti programski bogatiju i tehnički opremljeniju bibliobusnu službu. Posebno treba naglasiti bogat kulturni program kojim je Knjižnica prepoznata kao jedinstveno mjesto susreta ljubitelja knjige i književnosti. U velikom broju vrlo uspješnih događanja, predstavljanja, izložbi, kreativnih radionica posebno treba naglasiti „Festival svjetske književnosti“, tribinu „Demontaža“, gostovanja splitskih književnika, umjetnika, publicista koji su privukli veliki broj slušatelja. Knjižnica se transformirala u mjesto žive kulture.

U Strateškom planu razvoja od 2020. – 2023. definirana je misija Knjižnice u idućem razdoblju: „osigurati građanima slobodan pristup svim vrstama informacija na raznovrsnim medijima; osigurati dostupnost informacija kroz stručno organiziranu informacijsku službu za korisnike; posebnu brigu posvetiti djeci i mladima kroz organizaciju raznovrsnih primjerenih aktivnosti koje potiču učenje, čitanje i kreativnost; biti značajno kulturno središte područja na kojem djelujemo, s brojnim tribinama, izložbama i raznovrsnim programima namijenjenim svim dobnim skupinama građana; promicati kulturne vrijednosti i jačati vrijednosti demokratskog društva; rukovoditi se načelima stručnosti, društvene osjetljivosti, otvorenosti, odgovornosti i koristi prema zajednici stvarnih i potencijalnih korisnika“.

Paradigma na kojoj je Knjižnica zasnovala svoju strategiju je knjižnica kao intelektualni, socijalni i kulturni kapital grada Splita, u čijem je središtu korisnik kao pojedinac i zajednica kao složeno socijalno okruženje s njihovim potrebama u pristupu znanju, obrazovanju, osobnom rastu i izgradnji zajedničkog života kao članova društvene zajednice. Uz opće ciljeve koji se odnose na razvoj fonda i zbirke te kvalitetnih usluga, posebice multimedijalnih i e-usluga, ne zanemarujući važnost posudbe i preporučivanja knjiga, promicanja pismenosti i čitanja, posebno su naglašene aktivnosti u zajednici – promicanje demokracije i multikulturalnosti te suradnju s civilnim sektorom i podršku volonterskom radu.

Suočena s društvom podložnom stalnim mijenama i teško predvidivim vizurama budućnosti u pogledu globalnog i lokalnog gospodarskog razvoja, utjecaja informacijske i digitalne tehnologije, materijalnih i općedruštvenih uvjeta djelovanja te kulturnog razvoja Knjižnica se nalazi pred pitanjem kako dalje, a pritom ostati prepoznatljiva i aktivno prisutna u Splitu. Kako bi odgovorila strateškim ciljevima razvoja knjižničarstva Republike Hrvatske i zajednice u kojoj djeluje, trebat će uz funkcije koje sada razvija, iznalaziti nove metode i inovativne pristupe u dizajniranju i organizaciji fleksibilnih službi, usluga i komunikacije, kojima na nov način pristupa korisnicima radi održanja djelotvornog razvoja i kulturne prepoznatljivosti. U pogledu tih zahtjeva procesi orijentiranja prema pojačanoj suradnji s korisnicima zapažaju se više od jednog desetljeća. Moderni trendovi u razvoju knjižnica već izvjesno vrijeme intenzivno pokazuju da se knjižnice nalaze u dinamičkom prijelazu iz mjesta pristupa prema mjestu druženja i komunikacije. Orijentacija prema korisnicima, razumijevanje njihovih potreba i interesa te njihovo veće uključivanje u planiranje razvoja knjižnica, koristeći se pritom i konceptom *design thinking*, sve više se prihvaća kao novi dijagram razvoja. Redizajn prostora, novi modeli usluga i suradnje, inovativna organizacija

uz otvoreno suočavanje s problemima, novi su izazovi koji stoje pred Gradskom knjižnicom u Splitu. Jedno je ipak sigurno, temelje svojeg postojanja i djelovanja, etiku i filozofiju Knjižnica mora projicirati u društvo i tako u punoj mjeri ostvarivati svoju funkciju.

dr. sc. Ivanka Kuić